

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Катедра Политология
Магистърска програма „Международни отношения и проблеми на сигурността“

МАГИСТЪРСКА ТЕЗА

на тема:

**Европейската интеграция на Черна гора след 2006 г.:
основен приоритет в общественото развитие и външната
политика**

ДИПЛОМАНТ:

Цветомира Димитрова
ф.номер: 15 137

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

Проф. д-р Антон Първанов

София, февруари 2013 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Увод и методология на работа	3
II. Ретроспективен преглед на държавно-политическото развитие на Черна гора	7
III. Черна гора в системата на международните отношения	
III. 1. Разпадане на съюза и провеждане на референдум за независимост	20
III. 2. Актуална политическа и икономическа обстановка	33
III. 3. Двустранни отношения на Черна гора със съседните ѝ държавите от Югоизточна Европа	35
III. 4. Отношения на Черна гора с многостранни и регионални организации	40
IV. Европейската интеграция на Черна гора	
IV. 1. Европейската интеграция на Черна гора – юридическа и институционална рамка.....	47
IV. 2. Процесът на интеграция – критерии и оценка	54
IV. 3. Двустранните отношения с България в контекста на европейската интеграция	66
V. Заключение	72
VI. Библиография	74
VII. Приложения	79

I. УВОД И МЕТОДОЛОГИЯ НА РАБОТА

„Enlargement means promoting economic and financial stability and supporting increased trade and business opportunities in the aspiring countries which, with our interconnected economies, is in all our interests since it translates into more growth and jobs. At the same time, taking account of the major challenges facing the European Union, enlargement policy should reflect a prudent, cautious approach based on strict conditionality.”¹

Štefan Füle

Черна гора е една от най-новите държави, появили се на картата на Европа в началото на XXI в. С площта си от 13 812 км² и население от 620 029 души², тя заема сравнително малко, но стратегически важно място в югозападната част на Балканския полуостров. Макар и късно появила се като пълноправен субект на сцената на международните отношения, тя има дълги традиции на самостоятелно държавно развитие. В резултат от тях се формират идентичност и самосъзнание, изграждат се опит и светско присъствие. Дори след десетилетия прекъсване на държавността на Черна гора, тези процеси продължават да се развиват в нови условия и с друга мотивация. Когато през 90-те години на XX в. черногорската идентичност отново поема по пътя на своето възстановяване, посоката започва да се оформя постепенно към Европа. Преминавайки през федеративни и съюзни формирания, Черна гора натрупва опит, потенциал и решимост, за да предприеме последната и окончателна крачка в своята самостоятелност – обявяване на независимост. Така, вече със статут на една от най-младите държави в Европа, тя поема по нов път, който е естествено продължение на развитието, приоритетите и целите ѝ, а именно – интеграцията в Европейския съюз.

¹ „Разширяването означава насърчаване на икономическата и финансова стабилност и подкрепа за увеличаване на търговията и възможностите за бизнес в страните кандидатки, което, с нашите взаимосвързани икономики, е в интерес на всички нас, тъй като се превръща в по-голям растеж и повече работни места. В същото време, като се вземат предвид най-големите предизвикателства, пред които е изправен Европейският съюз, политиката на разширяване трябва да отразява предпазлив, внимателен подход, основан на строги условия.” – цитат на Штефан Фюле, еврокомисар по разширяване и европейската политика за съседство, от конференция „Западни Балкани – бъдеще с Европа?“, проведена на 29.01.2013 г. в Брюксел, Белгия

² Според официалното преброяване на населението, домакинствата и жилищата, проведено в периода 1-15 април 2011 г., виж Приложение 1

Темата за европейската интеграция на Черна гора след 2006 г. като нейн основен приоритет в общественото развитие и външната политика, е значима за изследване, тъй като проследява предпоставките, процеса и резултатите, постигнати до момента, при една държава, която успява максимално да използва възможностите на независимостта си, за да предприеме необходимите мерки за своето европейско развитие. Самият факт, че адриатическата държава е в начален етап на водене на преговори с Европейския съюз, предполага възможност изследователският процес да продължи и в бъдеще и да проследи пълноценно присъединяването и последващата европеизация.

В българската научна литература изследванията за Черна гора са малобройни, а тя, като една от най-бързо напредващите кандидат-членки за ЕС, предоставя богато поле за междудържавно сътрудничество, което обаче трябва да бъде анализирено обосновано. За България тази кооперация би могла да предостави разнообразни перспективи, особено в контекста на българските амбиции за регионално лидерство.

Основната цел на тази магистърска теза е представянето и анализирането на историческите предпоставки, обществените нагласи, актуалното състояние, външната политика и движението по присъединителния процес на Черна гора, които да доведат до пълноправна интеграция в Европейския съюз. Адриатическата държава успява за почти седемте години независимост да се развие политически, икономически, социално и културно по такъв начин, че да получи статут на държава-кандидат за членство в ЕС и да започне преговори за присъединяване. В тази връзка, тезата на настоящата изследователска работа е, че Черна гора е достатъчно добре подготвена и разполага с необходимата мотивация, за да продължи своя напредък – а именно положителна обществена нагласа и подкрепа, подходяща политическа обстановка, желание за укрепване и развитие на административния капацитет, осъществяване на законови и институционални промени, видимо присъствие на международната сцена, добросъседски отношения и регионална подкрепа.

Тъй като присъединяването към Европейския съюз не е едностранен, а двустранен процес, и неговото успешно приключване зависи не само от напредъка на кандидатстващата държава, но и от позицията и готовността на Съюза да продължи своето разширяване, трябва да се подчертае, че центърът на тази изследователска работа е фокусиран основно върху конкретното състояние, позиция и потенциал за бъдещо

развитие на Черна гора, а не върху политическата динамика, готовност и воля на държавите-членки да продължат да приемат нови държави в ЕС. Поради сложното положение на Европейския съюз, изразяващо се в продължаващата икономическа криза, политическа нестабилност и неединомислие на държавите-членки относно политиката по разширяване, което се проектира в постепенно съкращаване на бюджета за нея и усложняване на механизмите за приемане на нови членки, реалната готовност на ЕС да приеме институционално и политически нови членове не е напълно ясна и прогнозируема. Всичко това води до извода, че политиката за разширяване на Европейския съюз не е сред приоритетите му в момента.

Поради това фокусът на настоящата дипломна работа е поставен върху краткосрочни и средносрочни прогнози и анализи за развитието и напредъка на Черна гора, като кандидат-членка, тъй като дългосрочни изводи за окончателно приключване на преговорния процес и постигане на пълноправно членство в ЕС не биха могли да бъдат посочени с голяма прецизност, тъй като зависят освен от готовността на Черна гора, и от готовността на Европейския съюз да приеме нови държави-членки.

За осъществяване на изследването са използвани политически, социологически и исторически набор от аналитични методи. Приложени са ретроспективен, сравнителен и критичен анализ и е изразено определено отношение и мнение.

При разработването на магистърската теза са използвани разнообразни източници. В първата глава на работата основният източник е книгата “The History of Montenegro” на авторите Živko Andarijašević & Šerbo Rastoder, която е единственият източник на английски език за историята на Черна гора, до който имах достъп. Използвани са също така фрагменти от книги и статии на български автори, както и официални черногорски интернет източници.

Във втората глава в частта за Референдума основните източници са статии и анализи в интернет сайтове, тъй като провеждането на референдума в Черна гора и обявяването на нейната независимост са още съвсем актуални и липсват /изследвания книги и статии в списания по този въпрос. За многостранните, регионалните и двустранните дипломатически отношения на адриатическата държава основно са използвани първични източници – материали от Министерство на външните работи на Р

България, Министерство на външните работи и европейската интеграция на Р Черна гора, Посолство на Р България в Подгорица и др.

В третата глава на работата източниците са главно Докладът за напредъка на Черна гора³, обявен от Европейската комисия през октомври 2012 г., Работният план на изпълнение на препоръките⁴, дадени в Докладът за напредъка на Черна гора, изготвен от Европейската комисия, официалните сайтове на външните министерства на двете държави, официалните сайтове на Европейския съюз и Европейската комисия, както и множество анализи и статии.

³ Montenegro progress report, 10.10.2012

⁴ Action Plan for Fulfilling Recommendations Given in the EC 2012 Progress Report for Montenegro, 12.2012

II. РЕТРОСПЕКТИВЕН ПРЕГЛЕД НА ДЪРЖАВНО-ПОЛИТИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ЧЕРНА ГОРА

„В историческото развитие на държавите от Югоизточна Европа се установяват такива форми на държавно и обществено-политическо устройство, които в повечето случаи имат недълговечна трайност, оказват се недостатъчно зрели, липсват демократични традиции, обществените процеси протичат скокообразно, при съществено нарушаванена приемствеността, със силови методи и почти пълно отрицание на предшестващите периоди и форми.”⁵ – Черна гора обаче може да се открие сред повечето държави в региона и проследяването на нейното държавно-политическо развитие ще даде аргументи за това.

Първите доказателства за населване на територията на Черна гора са от Бронзовата ера (**2000-1500 г. пр.н.е.**). На базата на открити артефакти се смята, че тази земя е обитавана от илири - индоевропейски племена, които са населявали западната част на Балканския полуостров докато са покорени от Рим. През **III в. пр. н. е.** възниква Илирийско царство, със столица Шкодра (днешната столица на Албания). В края на **III в. сл. н.е.** част от тези земи формират нова провинция – Превалитания. Нейните граници съвпадат с тези на днешна Черна гора. След разпадането на Римската империя, провинцията остава в пределите на Източната Римска империя, която по-късно става Византия.

В следващите столетия (**III-VI в.**) славяните населяват голяма част от Балканския полуостров, като с тях навлизат и черногорците, които са част от южно-славянската група. Константин VII Багренородни в книгата „За управлението на империята” ги нарича доклеани или дукляни, обяснявайки това със земите, които те населяват около римския Доклеа или Дукля.

В началото на **X в.** византийското влияние в тези земи постепенно намалява, особено след победоносните походи на българския цар Симеон. По време на неговото управление, границите на дуклянските земи са в непосредствено съседство с тези на

⁵ Първанов, А. „Етномалцинствени проблеми в Югоизточна Европа през 90-те години на XX в. и евроатлантическата интеграция на България”, София, „Албатрос”, 2001 г., стр. 17

българската държава. Именно поради тази причина в края на **X в.** те са нападнати и завзети от българския цар Самуил.

По това време Дукля е управлявана от Владимир, който попада в плен на българите. За да осигури подкрепата на дукляните, Самуил дава ръката на дъщеря си Косара на Владимир, и по този начин утвърждава позицията на българска страна. Тези отношения обаче не успяват да се задържат при управлението на цар Иван Владислав, който вероятно се е съмнявал, че Владимир може да предяви претенции към трона, и за да предотврати подобно развитие, окупира дуклянските територии, като малко след това по негово нареждане Владимир е убит. Незавидна съдба обаче сполетява и Иван Владислав малко след това – той намира смъртта си, а българската държава попада под владичеството на Византия.

В края на **XI в.** за име на дуклянските земи вместо Дукля започва да се употребява наименованието Зета, която става област в Сърбия. Като управители на областта често са изпращани синовете на кралете на Сърбия, което показва важността на Зета. По време на управлението на Балшичите Зета поддържа отношения с Венецианската република, които започват като вражески, като дори се стига до военни действия в началото на **XV в.** Докато управляват Черноевичите се утвърждава ново име на тези територии и те биват наричани вече Черна гора, като по този начин се демонстрира силната връзка с тази фамилия. Това име се появява епизодично в сръбски хроники още от **XIII в.**, а по-късно и във венециански, като се използва за обозначаване на териториите между Шкодренското езеро и планината Ловчен.

По време на управлението на Иван Черноевич (1465-1490 г.) Черна гора успява да затвърди съюзническите си отношения с Венецианската република. Това обаче не помага в следващите години, през които турският султан Мохамед II постоянно напада териториите на Черноевичите, като в крайна сметка Иван Черноевич бива принуден да стане васал на Портата, като плаща данък, в замяната на който получава автономност в пределите на империята. По време на неговото управление столицата на Черноевичките територии е Риека Черноевичка, но през **1478 г.** Иван я премества в Цетинье, където построява дворец и манастир. През **1496 г.** Черна гора става съставна част от Османската империя, а през **1499 г.** губи статута си на автономна област и се превръща в част от Санджака на Шкодра. Така се поставя началото на турското владение на Черна гора. С

падането и на тази последна християнска територия под османска власт се ознаменува абсолютната турска окупация на Балканския полуостров. За част от територията на Черна гора се смята, че влиза във владението на Венецианска Албания, част от Венецианската република.

За да се елиминират опитите за антиосмански действия, през **1513-1514 г.** султанът променя административния статут на Черна гора, като я провъзгласява за самостоятелен санджак с управител сина на Иван Черноевич – Станица (управлява до 1528). С тези действия се показва ясното желание на империята да запази реда и стабилността в региона. След смъртта на сина на Иван Черноевич, територията отново става част от Санджака на Шкодра.

През **XVI в.** по време на кризата в Османската империя икономическият статус на Черна гора и привилегиите, които получава, са сериозно застрашени. Така се поставят основите за възникване на движения, които се борят за привилегии, и постепенно прерастват през **XVII в.** в стремежи за освобождаване и независимост. Черна гора посреща **XVIII в.** без турска намеса във владетелските институции, като административна единица в границите на Османската империя, но без да бъде под нейното управление.

Идеята за независимост на черногорците би била немислима, без да има външна подкрепа от силна чужда политика. Такава се явява връзката с Русия. Черногорско-руските отношения датират от **1711 г.**, когато руският цар Петър Велики се обръща към населението в Черна гора с апел да бъде подкрепен в борбата с турците. Черногорският народ приема с ентузиазъм тази идея, като се подготвят въоръжени формации, които да нападнат съседни турски градове в помощ на руснаците. Реакцията на Портата на тези военни действия е репресивна, изпратена е многобройна армия, която да отвърне нападенията. Черногорският митрополит Данило I Петрович Негош (1696-1735) е принуден да избяга в Санкт Петербург през **1715 г.**, за да търси помощ от руския цар. В резултат Черна гора получава финансова помощ и постоянна подкрепа на Цетинския манастир. Черна гора намира нов покровител като заместник на западащата Венецианска република.

Митрополит Данило I се счита за основоположник на идеята за възраждане на държавността в Черна гора. Отличава се със значителни успехи в обединяването на черногорските кланове и премахване на кръвната вражда. Той се счита за първият

митрополит, който поставя като главна цел политическата и държавна независимост, а не борбата за избавяне от турски данъци.

През **1756 г.** се стига до официален отказ от страна на Черна гора да извършва данъчни плащания към Портата. В отговор турците изпращат военни части от Босна, които да ударят Черна гора. Като резултат черногорците отстъпват и се съгласяват да продължат да плащат данъци. Въпреки неуспеха му в осигуряването на реална продължителна помощ от Русия, митрополит Василий остава с образа на един от първите архитекти на конкретна програма за независимост на Черна гора. Той дори очертава точните граници, в които да се възстанови тя, като наследник на Черноевичката държава.

В края на **XVIII в.**, когато митрополит е Петър I Петрович Негош (1782/1784-1830), черногорският народ е нападан неколkokратно от паравоенните формации на Махмуд паша Бушатлия от Шкодра, чиято цел е да присъедини територията на Черна гора към своите владения и евентуално да се бори за самостоятелна албанска област. След първата атака през **1785 г.**, която се увенчава с успех и нанася значими загуби по черногорската защита, турската армия достига до Цетинье. Бушатлия се амбицира и организира нова атака с цел завладяване на територията. Този път обаче черногорците, под ръководството на Петър II, успяват да надделеят над турската войска. През есента на **1796 г.** се състои битка, която приключва с още по-болезнена загуба за турците, в която дори Бушатлия губи главата си. Тази победа на черногорската армия се счита за триумф не само над Пашата на Шкодра, но и за най-значимата победа на Черна гора над турците до тогава. Счита се, че с тази битка се поставя началото на борбата за независимостта на Черна гора, след която Османската империя няма претенции за директно владение. В следващите години започва изграждането на държавно-управленчески органи и законодателство. С финансова и политическа помощ от Русия се създава правителствена и съдебна институция, както и законови рамки, предвиждащи сериозни наказания за убийство, кражба, семейна обида, физическо насилие, уреждат се също така и правата за частна собственост.

В началото на **XIX в.** след падането на Венецианската република под силата на Наполеоновите войски, Петър I успява да настъпи в Будва и, макар за кратко, тя остава в черногорска власт. След пристигане на австрийските войски обаче цялото крайбрежие преминава в тяхно владение – *„през 1813 г. Виенският конгрес предава Бока Которска*

отново на Австрия, която крепи своето господство тук до края на Първата световна война.”⁶

След Петър I, Митрополията поема неговият племенник Радивоје (1830-1851 г.), който е преименуван на Петър II. В годините на неговото управление се създават нови държавни институции като върховен съд, жандармерия и лична стража на владетеля. Митрополитът успява да осъществи визита в Русия, където му бива призната официално титлата и така се превръща в първия глава на автокефалната черногорска църква, който е ръкоположен на руска територия. Петър II се смята за човека, който е спомогнал за трансформацията на Черна гора от теокрация към светско общество.

През 30-те години на **XIX в.** външната политика на Черна гора е белязана от конфликт за статута на областта Грахово с Херцеговина. След кратка война и преговори със съдействието на руския консул в Дубровник, е сключено примирие и е постигнато съгласие за границите, като Грахово е включено в черногорската държава.

Като основен външнополитически партньор за Черна гора през този период се налага Русия. Политическата подкрепа, която тя оказва, се счита за безспорна, както и помощта в изграждането на финансов и административен капацитет.

В средата на **XIX в.** започват движения, целящи очертаване на самостоятелния статут на Черна гора в международното пространство. На 7 март **1852 г.** се приема декларация, според която държавата става наследствено княжество, а Данило е утвърден като светски княз. Постепенно се заражда и идеята да се обедини територията на Черна гора и Зета. Като аргумент се посочва желанието за възстановяване на държавата по време на Черноевичите. Освен присъединяването на нови земи, за княз Данило е важно Черна гора да получи и международното признаване и статута, които е имала някога.

Князът осъзнава, че за да има решение на „черногорския въпрос”, той трябва да се постави на международно равнище. Надежда за засилване на интереса към Балканския полуостров дават въстанията, които започват в Херцеговина през **1857 г.**, и са контролирани до голяма степен от Черна гора. Една от значимите битки с Портата е през **1858 г.**, когато Черна гора нанася големи загуби на турската армия. В отговор султанът подготвя изпращането на много по-значителна армия, която да навлезне в черногорски земи. След различни предложения за решаване на „черногорския въпрос”, накрая се стига

⁶ Манчев, Кр. „История на балканските народи XIV – XX в.”, София, Парадигма, 2001 г., стр.190

до конференция на представители на Великите сили в Константинопол. На него се постига съгласие и е международно призната граница между Черна гора и Турция.

По време на своето управление, Данило използва законодателството от Петър I, и издава Общ закон за земите, който се базира на черногорските традиции и обичаи и се смята за една от първите национални конституции в историята на Черна гора.

След смъртта на Данило, неговото място се заема от племенника му, Никола I Мирков (1860-1918 г.). През годините, в които той е на престола, Черна гора има два сериозни сблъсъка с Османската империя. И двете войни започват с конфликти на територията на Херцеговина. Докато в първата война през **1876 г.** Черна гора е сразена от турците и е принудена да изпълнява определени техни условия, втората, започнала през **1877 г.**, съвпада с войната, която Русия води срещу империята. Това довежда до оттегляне на турските войски и поставя Черна гора в по-добра позиция, като започва постепенно освобождаване на редица територии.

Берлинският конгрес през **1878 г.** изиграва много важна роля в историята на Черна гора – *“след получаването на независимост Черна гора се стреми към ускорено решаване на натрупаните проблеми и на тежкото положение, което е резултат от нейната историческа съдба.”*⁷. Смята се още, че *„Берлинският конгрес е установил не мир, а краткотрайно примирие”*⁸. Ясно се потвърждава признаването на независимостта на държавата от Турция. Черна гора се задължава да осигури еднакви политически, религиозни и граждански права на жителите си. Очертават се и новите черногорски граници. В тях са включени само малка част от териториите, за които всъщност Черна гора има претенции. Договорът определя град Бар и околностите му за черногорска територия, но със специални условия, според които териториалните му води се управляват от Австро-Унгария. Черна гора също така се задължава да оттегли в рамките на 24 часа всички свои войски, които са останали извън границите на определената от договора територия. Държавата се съгласява и да плати турския дълг за сметка на отстъпените ѝ земи.

⁷ Радунович, Ст., Пейович, Срдж., „Преглед на отношенията между Черна гора и България от Берлинския конгрес до установяването на официални дипломатически отношения” в сп. „Международна политика”, кн.2, издание на Югозападен университет „Неофит Рилски”, 2007 г., стр. 55

⁸ Андрияшевич, Ж., „Черна гора и България в края на XIX век”, в сп. „Международна политика”, кн.2, издание на Югозападен университет „Неофит Рилски”, 2007 г., стр. 77

Вече с нов статут държавата обединява хора с различно съзнание, култура и религия. За да се справи с новите предизвикателства Черна гора получава икономически преимущества. Сред тях са излаза на море, няколко града с развити занаятчийски и индустриални дейности, както и обширни плодородни земи.

След **1878 г.** Черна гора установява официални отношения с европейските държави. Сред първите са тези с Русия и Франция, последвани от Великобритания, Австро-Унгария, Италия и Турция. С България, а след това и със Сърбия, Черна гора установява отношения през **1879 г.**

Краят на **XIX** и началото на **XX в.** се характеризира във вътрешната политика с нововъведения в организацията на централната власт. Учредяват се нови администрации – вътрешна, финансова, военна, образователна, както и законова система, в която са развити закони, подпомагащи легитимирането на новите институции. Също така се обособяват Държавен съвет и Висш съд. Направени са много инфраструктурни промени – построени са пътища между главните градове в държавата, развиват се комуникациите, градски и търговски центрове. През **1905 г.** княз Никола обявява Конституцията на Княжество Черна гора, с която е учредено и Народно събрание. Първите парламентарни избори се провеждат на **27 септември 1906 г.** Политическият живот в Черна гора започва доста нестабилно – в рамките на една година се сменят три правителства поради конфликти с княза.

В началото на **XX в.** княжеството е изправено пред криза – *„...основен проблем пред държавата останал фактът, че земята просто не можела да изхрани населението... Повечето от хората живеели в крайна бедност.”*⁹ Въпреки усилията, не се забелязват знаци на икономически напредък. Кризата подтиква населението към засилена емиграция, основно към САЩ и Сърбия. В това тежко икономическо състояние през август **1910 г.** Черна гора е провъзгласена за кралство, а княз Никола за крал. Този акт може да се определи като опит за утвърждаване властта на владетеля, а също и да се покаже равенство със сръбския владетел. Това е необходимо с оглед трудната ситуация, в която е разположена държавата. Легитимирането на властта би повдигнало националното самочувствие и ще мотивира черногорското население, нещо, от което то ще има нужда в предстоящите военни години.

⁹ Йелавич, Б. „История на Балканите XX в.”, т.2, София, „АМАТ-АХ”, 2003 г., стр. 42

Черна гора взема участие в **Балканските войни** като част от Балканския съюз между нея, Сърбия, България и Гърция, с цел освобождаване на Балканския полуостров от турско владичество. Черна гора първа обявява война на Турция на 8 октомври **1912 г.** Като основни цели на черногорската армия са определени Шкодра, Новопазарският Санджак и Метохия. Борбата за Шкодра се оказва ключова за Черна гора по време на тази война, като през **1913 г.** и този град пада. Малко след това обаче Великите държави на Лондонската конференция¹⁰ изискват градът да им бъде предаден. След отказът на Черна гора следва заплаха от Австро-Унгария за военна интервенция. Натискът се оказва ефикасен и черногорската армия се оттегля.

Няколко месеца по-късно, през юни **1913 г.** избухва **Втората Балканска война**, между Сърбия и Гърция от едната страна, и България от другата. Черна гора подкрепя Сърбия и нейни войници се бият срещу българите.

Резултатът за Черна гора от Балканските войни е положителен от гледна точка на разширение. Добавени са приблизително 5000 км² към територията на кралството. Загиналите са към 3 150 души, а ранените – около 7 000. Интегрирането на новопридобитите територии обаче не успява да се осъществи напълно за годините на независимост на Черна гора. Последните парламентарни избори в кралството се състоят на 29 декември **1913 г.**, като за членове на Парламента са издигнати предимно представители от областите в старите граници на Черна гора от **1912 г.**

Когато през **1914 г.** Австро-Унгария обявява война на Сърбия и така се поставя началото на **Първата световна война**, Черна гора подкрепя северната си съседка безусловно. Така кралството, едва излезнало изтощено във военно, икономическо и демографско отношение от предишните войни, навлиза в нов, този път световен конфликт. Целите на Черна гора във войната са териториално разширение в областите на Шкодра, Котор, Херцеговина и части от Босна, и са оправдани с етнически и исторически аргументи. Най-голямата битка с участието на черногорската армия е тази при Мойковац на 6 и 7 януари **1916 г.**, в която победата е славна. Няколко дни след това австро-унгарските войски разбиват черногорската армия безапелационно. Капитулацията на Черна гора е факт на 25 януари **1916 г.** Кралството е окупирано и управлявано от военна

¹⁰ Проведена на 30 май 1913 г., с нея се слага край на Първата балканска война, приключила с поражението на Османската империя

администрация. В края на войната през **1918 г.** Черна гора е окупирана основно от съюзническите армии на Франция, Великобритания, Италия, САЩ и Сърбия. Загубите за черногорци се равняват на 20 000 души (или 10% от населението, преброено преди Балканските войни) и 723 млн франка.

През **1918 г.** на т.нар. Обединителна Скупщина в Подгорица се стига до решение за обединението на Черна гора и Сърбия. Решава се крал Никола I Петрович-Негош да бъде детрониран, а обединената държава да се управлява от династията на Караджорджевичите. С това държавата Черна гора престава да съществува и става част от Кралство на сърби, хървати и словенци. Процесът на това обединение е съпроводен от гражданска война на черногорска територия в края на **1919 г.**, тъй като част от политическия елит и населението не са съгласни с взетите решение. Очертава се разделение около две позиции: първата е свързана със съгласието за обединение въз основа на равенството, като решенията се вземат от легитимни представители на черногорската власт – кралят, правителството и народното събрание.

Втората позиция е очертана около идеята за анексиране на Черна гора от Сърбия. С времето напрежението нараства и се стига до протести, въстания и военни сблъсъци. Въпреки, че самите сблъсъци са потушени за кратък период от време, конфронтациите между хората, подкрепящи различните позиции, се наблюдават още дълго.

През **1919 г.** става ясно, че независима Черна гора не е алтернатива за Югославската държава. Постепенно различни държави започват да прекратяват дипломатическите си отношения с Черна гора, като я считат за част от Кралството на сърби, хървати и словенци (КСХС). Новата формация достига голямо териториално разширение, но нейната история показва, че *„получила най-значителната част от балканското наследство на двете чужди империи, тя се изправя пред проблеми и трудности, които предопределят нейното разпадане”*¹¹.

С включването си в новосъздаденото кралство, Черна гора получава ново административно разпределение. В годините до Втората световна война, черногорската територия се очертава като район с развито селско стопанство, доминиран от дребни стопанства, с недобри транспортни връзки, а повече от половината население е определяно за неграмотно. В годините между войните бедността на хората се засилва

¹¹ Манчев, Кр. „История на националния въпрос на Балканите”, София, Парадигма, 2008 г., стр. 249

толкова много, че Черна гора си спечелва прозвищата „апендикса на Югославия”, „Югославския Сибир” и „Тасмания”¹². Всички тези процеси налагат натрупването на разочарование у населението след влизането в югославското кралство. Между 1919 и 1941 г. инвестициите в Черна гора са по-малки от репарациите, които малката държава трябва да получи след Първата световна война. Училище посещават 11% от населението, а колежи или университети в този период липсват. Именно поради тези причини черногорската интелигенция се превръща в мобилна група, която търси реализация в цяла Югославия.

До **1941 г.** политическият живот в страната се характеризира с формиране на нови политически партии, ожесточени конфликти, много пострадали от политически конфронтации, политизиране на обществото и реторика, която варира от отчаяние до илюзии. В самото черногорско политическо пространство все още съществува разделението „за” и „против” безусловното обединяване със Сърбия. Голямо влияние имат партии като Народната радикална партия, Демократическата партия, Югославската републиканска партия, Фермерската партия, Партията на черногорските федералисти, Комунистическата партия. Това разнообразие се запазва до 6 януари **1929 г.**, когато се установява диктатурата на югославския крал Александър. Идеята му се състои в създаване на нация, която да споделя идеологията на велика и неделима Югославия. По това време Черна гора е част от областта Зета, чийто административен център е Цетинье, и включва, освен територията, на която е била държавата, също така и южните части на Далмация, югоизточните части на Босна и Херцеговина, Косово, Метохия, както и части от Санджак.

Още със самото начало на Втората световна война през **1939 г.**, Югославия се оказва в непосредствена близост до фашистките сили. Опитът ѝ да запази неутралитет е неприемлив за Германия. В крайна сметка югославските управляващи поддават и на 25 март **1941 г.** се присъединяват към Тристранния пакт¹³. Непосредствено след това е организиран държавен преврат в Югославия, подкрепен от Великобритания. За крал е обявен Петър II.

На 17 април **1941 г.** капитулацията на югославската армия е подписана в Белград. Черногорската територия е окупирана от италианските военни части. Земите са разделени

¹² Andrijašević, Ž., Rastoder, Š. “The History of Montenegro from Ancient Times to 2003”, Podgorica, Montenegro Diaspora Centre, 2006, p. 182

¹³ Съюз между Германия, Италия и Япония, участници във Втората световна война.

– заливът на Котор е анексиран от Италия като отделна провинция, няколко по-малки области в Санджак и Метохия са включени в т.нар. Велика Албания, а в останалата част от Черна гора италианците възстановяват марионетна черногорска държава. Те са приети от черногорския временен административен комитет като освободители. Тази идея обаче продължава съществуването си само докато италианската окупация е факт. След тях мястото на окупатори се заема от германците. След края на войната обаче населението на Балканския полуостров не се отказва от опитите за постигане на самостоятелност.

Така през **1943 г.** се формира Демократична Федеративна Югославия, в която равнопоставена част заема Черна гора. Федерацията е преименувана на Федеративна Народна Република Югославия след края на войната през **1945 г.** Черна гора се присъединява към обединението с голям морален капитал и близо 2000 черногорци на значими позиции във войската, политиката и партиите в цяла Югославия.

След войната започва процес на възстановяване за Черна гора, който е подкрепен от ентузиазма на местното население, както и от Югославия и международната общност.

През **1963 г.** федерацията е преименувана на Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ). Със своята система на управление през годините тя се смята за сравнително либерална и отворена комунистическа държава. Федерацията успява да се развие икономически, да повиши жизнения стандарт на населението си и да започне процес на модернизация.

В годините на СФРЮ Черна гора отбелязва бърз прогрес в различни области – икономика, култура, образование. Въпреки, че се нарежда сред най-слабо развитите югославски републики, нивото на промените през този период се отличава като най-значимо в цялата история на Черна гора. Обществото успява да се превърне в модерно, урбанизирано и цивилизовано.

През 80-те години на ХХ в. постепенно започва да се наблюдава натрупване на проблеми в Югофедерацията. Усеща се сериозната липса на обединителен елемент в шестте републики, съставляващи федерацията. По-големите републики настояват за повече права. В икономическо отношение настъпва криза. В резултат СФРЮ се изправя пред неспособност да внася суровини за производство на енергия, повишаване на консумацията за сметка на продукцията и неочаквано ниски темпове на растеж. След като в рамките на няколко години кризата се задълбочава, обществото се разединява и все повече назрява

идеята за разделяне, през **1991 г.** се стига до разпадането на СФРЮ. Първи обявяват независимост Словения и Хърватия през юни, последвани от Босна и Херцеговина и Македония. На 27 април **1992 г.**, след провеждането на референдум в Черна гора, е обявено създаването на Съюзна република Югославия, федерация между Сърбия и Черна Гора.

*„След разпадането на Югославия обстановката в част от Балканите и Югоизточна Европа наподобява тази след голямо земетресение, което оставя дълбоки кратери.”*¹⁴ – тези думи ясно описват състоянието в тази част от европейския континент. С годините съюзът със Сърбия не се оказва най-доброто решение за Черна гора. Става ясно, че малката държава е лишена от част от своите права и е ввлечена в борби и войни за интереси, които не са нейни. Всичко това допринася за зараждането на недоволство сред черногорското общество, най-вече сред интелигенцията и политическите партии. Така се поставят наченките на идентифициране и определяне на държавните и национални приоритети на Черна гора. От страна на Сърбия се получава остра реакция срещу по-малката държава – налагат се ограничения на търговията, затварят се черногорските граници към федеративния ѝ съюзник, а без разрешение от федералното правителство в Черна гора не може да се влезне от никъде. През 2000 г. Конституцията на Съюзната република е променена и федералната държава става обединение. Това автоматично превръща Черна гора от равнопоставена държава, част от федерация, в част от избирателните области в една нова държава. Тъй като това решение е постигнато без дори да бъде проведено допитване или обсъждане с черногорски представители, за Черна гора то се счита за незаконно. Така с помощта на международната общност, и в огромна степен на Европейския съюз, на 14 март **2002 г.** се приема документ (известен като Белградско споразумение, тъй като е подписан в Белград, Сърбия), с който се постига съгласие за създаване на държавната общност Сърбия и Черна гора, със срок 3 години. След изтичане на срока държавите-членки имат право да решат чрез референдум дали искат да останат в съюз или да станат независими. Така се поставя края на федералната система, която е изоставена, а държавната независимост се прехвърля на двете държави-членки. Регионът обаче продължава да е нестабилен – *„от изострено етническо напрежение, нерешени териториални, малцинствени и пригранични спорове през екологични проблеми до*

¹⁴ Попович, М. „Черногорският въпрос”, София, „София прес”, 2001 г., стр. 182

*въпроси, свързани с усложнения във вътрешнополитическата стабилност на отделни постюгославски държави...*¹⁵. Поставени са предпоставките за нови размествания в Югоизточна Европа.

Черногорският народ успява да докаже от Древността до наши дни, че е способен да запази духа и идентичността си, дори да е подложен на предизвикателства и трудности. Милорад Попович казва: *„черногорците са исторически, културно и духовно утвърден народ. Продължителното запазване на черногорския народ е платено най-вече с човешки и материални загуби, което може да осъществи само народна общност с непомрачен етнос, изявена агонална особеност и общостен характер.*”¹⁶ Преминавайки през различни държавни образувания, през периоди на липса на държавност, регионални и глобални военни действия, форми на протекторат и васална територия, Черна гора съумява да съхрани своята идея за нация и да посрещне ХХІ в. като част от съюз, в който е равнопоставена. Проследяването на това развитие на малката адриатическа държава дава основание да се твърди, че тя дава сериозни заявки за способността и желанието си да съществува като самостоятелна държава в бъдеще. Поддържането на близки и устойчиви връзки с някои европейски държави, както и тяхното културно, политическо и икономическо влияние, са повод да се изведе на преден план европейската принадлежност на Черна гора. Липсата на конфликти и военни разследвания от международни институции дават възможност държавата да насочва вниманието си към самостоятелно защитаване на своите права. Постепенно европейската перспектива започва да се очертава като най-логична алтернатива за Черна гора.

¹⁵ Първанов, А. „Национално-малцинствените проблеми: основен източник на напрежение в Югоизточна Европа (на примера на постюгославското геополитическо пространство” в „Европейско политическо сътрудничество и интеграция”, София, „Албатрос”, 2000 г., стр. 188

¹⁶ Попович, М. „Черногорският въпрос”, София, „София прес”, 2001 г., стр. 16

III. ЧЕРНА ГОРА В СИСТЕМАТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

III. 1. Разпадане на държавната общност и провеждане на референдум за независимост

2002 г. се характеризира за Съюзна Република Югославия (СРЮ) като година, в която тя е изправен пред няколко кризи – политическа, икономическа, но най-вече институционална. Експерти от Центъра за европейски политически изследвания определят ситуацията като „институционална каша”.¹⁷

Идеята за пряко допитване до населението в Черна гора се появява още преди парламентарните избори през 2002 г. Тогава Мило Джуканович, президент на по-малката от двете съюзни държави, дава заявки, че ако спечели изборите е решен да свика референдум през юни. Към този момент се смята, че повече от половината население подкрепя идеята за независимост.¹⁸

След неубедителната победа на Джуканович на изборите, които се състоят на 22 април 2002 г.¹⁹, Европейският съюз (ЕС) се обединява около позицията, че черногорското население няма еднозначно мнение относно бъдещия статут на Черна гора. Дадени са съвети незабавно да започнат разговори между Прищина и Белград за тяхното бъдеще като съюз, дори и с променен статут.

Предпоставки за назряващите настроения сред част от населението за отделяне се наблюдават години назад. През 1995 г. Черна гора изтегля своите граждани от Югославската народна армия, допуска в територията си бошняци по време на войната в Босна (1992-1995 г.) и косовски албанци по време на операцията на НАТО „Съюзна сила” (1999 г.). Тези политически действия са в остър контраст със сръбските. При Черна гора, за разлика от Белград, ясно започва да проличава про-западното настроение.

¹⁷ The Center for European Policy Studies, „Europe and the Balkans, A Year After Milosevic”, 2001. <http://www.euractiv.com/enlargement/europe-balkans-year-milosevic/article-109984>, 8.01.2013, 10.14h.

¹⁸ The Center for European Policy Studies, “Montenegrin election in April”, 2001. <http://www.euractiv.com/enlargement/montenegrin-election-april/article-110701>, 8.01.2013, 12.47h.

¹⁹ Партията на Джуканович, Демократическа партия на социалистите, печели ок. 48% от гласовете, като влиза в управлението съвместно със Социалдемократическата партия, която има ок. 38%.

От друга страна, фактът, че стремежът към самостоятелност не е сред цялото население, може да се обясни с политиката на черногорските управляващи през тези години. Смята се, че Джуканович и хората около него са направили твърде малко, за да подготвят черногорци за евентуално разделение със Сърбия.

ЕС, от своя страна, се опитва като медиатор да насочва преговори между Сърбия и Черна гора, за да предотврати евентуално разпадане на дуалистичната държава. Хавиер Солана²⁰ смята, че за ЕС федерация между двете е по-доброто решение. Според него гражданите в Черна гора, които мислят, че отцепване ще ги доведе по-близо до членство, грешат. И ЕС, и Съединените американски щати (САЩ) се притесняват, че евентуално разцепване ще засили напрежението в региона и ще доведе до насилие и още опити за отцепване, особено в областите, в които живеят албански малцинства.²¹

Като последица от международните усилия и посредничество, на 14 март 2002 г. в Белград лидерите на Сърбия и Черна гора се съгласяват да създадат нова структура като подписват Конституционна харта²². С този акт двете държави установяват обща защита и външна политика, но отделни икономики, митнически служби и валути. Споразумението е подписано от югославския президент Воислав Кошунница, черногорския президент Мило Джуканович и върховния представител на ЕС Хавиер Солана. То напълно отговаря на очакванията на ЕС да се запази съюзът между двете пост-югославски държави. Така референдумът за независимост на Черна гора, предвиден за месец май, ще бъде отложен с 3 години.²³

Това споразумение е пряк резултат от усилията на ЕС да запази обединението между двете балкански държави под някаква форма. С този акт обаче не успява да се постигне точно целта, която Европейският съюз има – нито се осигурява федерална държава, нито се затваря напълно дебата за черногорската независимост, тъй като всяка от държавите може да преразгледа решението след 3 години. Споразумението се определя като временно, противоречиво и непълно решение на проблема, което удовлетворява прекалено малко заинтересовани страни.

²⁰ Генерален секретар на Съвета на ЕС и Върховен представител по общата външна политика и сигурността

²¹ EU tries to prevent further fragmentation of Yugoslavia, 2001.

<http://www.euractiv.com/enlargement/eu-tries-prevent-fragmentation-yugoslavia/article-111271>, 8.01.2013, 11.05h

²² Конституционната харта е ратифицирана и влиза в сила на 4.02.2003 г.

²³ Serbia and Montenegro agree to stay together

<http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-montenegro-agree-stay/article-110986>, 9.01.2013, 10.12h

Според експерти ЕС трябва да спре да решава вместо държавите какви да бъдат техните отношения. Би било прибързано решението на Европейския съюз да сключи Споразумение за стабилиране и асоцииране (ССА), преди да бъдат решени проблемите с Черна гора и Косово. Вместо това ЕС трябва да използва това ново споразумение като средство да помогне на Сърбия и Черна гора да намерят стабилно решение. Европейският съюз е трябвало да приеме каквото решение сметнат двете държави за правилно, без да се опитва повече да се намесва.²⁴

Поредното създадено съюзно образувание, в което е част Черна гора, отдалечава с още няколко години нейната възможност за независимост. Първите стъпки към членство в Европейския съюз обаче вече са направени и адриатическата държава, като част от съюза си със Сърбия, е на прага да поеме по пътя на предприсъединителния процес. В следващите месеци на Черна гора ѝ предстои да защити европейската перспектива, която има, и която започва да се превръща във все по-важен фактор в черногорските външнополитически приоритети.

Междувременно отношенията в новопровъзгласената държавно общност са напрегнати. При изграждането на институциите в нея, един от основните проблеми се оказва степента на централизация и върховенството на властта. Става ясно обаче, че решенията ще трябва да са съобразени с европейските стандарти за демократично управление. Двете държави следва да постигнат съгласие относно конституционната рамка за държавно обединение и условията на икономическо сътрудничество. Постигането на компромиси по отворен и прозрачен начин е демократичният път, по който те трябва да поемат, и Европейският съюз не би трябвало да се намесва. От една страна интерес имат Сърбия и Черна гора, които искат да се присъединят към ЕС, от другата страна са самите държави-членки, които имат интерес да приложат успешно външната си политика върху този регион. С признаване на трудностите при договаряне на общите решения и собственото участие, ЕС ще бъде по-надежден в предложението си да помогне на държавите да направят своя избор по демократичен начин.²⁵

²⁴ Still Buying Time: Montenegro, Serbia and the European Union, 2002.
<http://www.euractiv.com/security/buying-time-montenegro-serbia-european-union/article-117315>, 10.01.2013, 13.36h

²⁵ Negotiating a Viable State Union of Serbia and Montenegro, 2002.
<http://www.euractiv.com/enlargement/negotiating-viable-state-union-serbia-montenegro/article-110057>, 11.01.2013, 17.25h

Разединението между двете съюзни държави обаче продължава. На 11 май 2003 г. в Черна гора се провеждат президентски избори и спечелилият с 63% от гласоподавателите Филип Вуянович заявява, че ще се придържа към инициативата за референдум, който да доведе страната му до независимост.²⁶

От своя страна сръбският министър-председател Зоран Живкович се придържа към позицията, че съюзът между Сърбия и Черна гора следва да хармонизира законите си спрямо стандартите на ЕС и смята, че държавната общност ще бъде готова да се присъедини към ЕС през 2007 г. Той заявява още, че от сръбска гледна точка съюзът трябва да продължи да съществува.²⁷

След като през 2004 г. се отбелязва напредък в преговорния процес с България, Румъния, Хърватия и Македония, през октомври с.г. Европейската комисия (ЕК) решава да отвори отново разговорите с държавното образование Сърбия и Черна гора. Условието, при които се постига това решение, е двете държави да преговарят с ЕС индивидуално по въпросите, които решават отделно, но в крайна сметка да бъде постигнато едно общо споразумение. Това е важен момент в отношенията между Европейския съюз, от една страна, и Сърбия и Черна гора, от друга, тъй като показва активност от страна на кандидат-членките и желание за намиране на компромисен, подходящ и за двете държави, начин за водене на разговори. За самия ЕС възможността да доказва присъствието си в региона е пореден опит да се утвърди като значим международен външнополитически играч.

Отношенията между двете съюзни държави обаче продължават да се развиват не особено гладко. През 2005 г. черногорското правителство заявява в писмо до сръбското, че предпочита да прекрати съюза със Сърбия, тъй като той е нефункционален с бавни институции. Смята се, че поддържането на съюза е *„скъпо, а недостатъците на съюза излагат на риск дипломатическата дейност и функционирането на въоръжените сили”*²⁸ Сърбия остава категорично против тази идея.²⁹ Тази активност за пореден път доказва, че

²⁶ “New Montenegrin President plans independence referendum”, 2003.

<http://www.euractiv.com/enlargement/new-montenegrin-president-plans-independence-referendum/article-113719>, 9.01.2013, 14.07h

²⁷ “Zoran Zivkovic, Prime Minister of Serbia”, 2003.

<http://www.euractiv.com/enlargement/zoran-zivkovic-prime-minister-serbia/article-117426>, 14.01.2013, 11.37h

²⁸ Банчев, Б. „Черна гора – пренебрегваната република” в „Балканите през първото десетилетие на 21 век”, София, Парадигма, 2012 г., стр.

²⁹ „Brief - Montenegro seeks to part ways with Serbia”, 2005.

са започнали развитието си необратими разривни процеси между двете държави и за медиаторите ще става все по-трудно да поддържат съюза им.

През 2006 г. държавната общност Сърбия и Черна гора навлиза в своята трета година като съюз, който обаче изглежда все повече, че няма да просъществува още дълго. За това дават основание някои факти – общността няма флаг, национален химн и герб, а конституциите на двете държави все още не са хармонизирани с Конституционната Харта. Самата Харта вече няколко пъти е била нарушавана през тези две години. Съюзът е определян като „несъществуващ” и „виртуален” от Transitions online, цитиран от EurActiv.com.³⁰

Продължават да се появяват фактори, които правят съвместното съществуване все по-трудно. Такъв фактор например е едно от основните изисквания на ЕС, което съюзът трябва да изпълни, преди да получи статут на кандидат, а именно - да се арестуват издирвани военни престъпници и да се предадат на Международния наказателен трибунал за бивша Югославия, разположен в Хага. В началото на април е заловен един от ключовите заподозрени, Сретан Лукич, но ЕС очаква още заловени.³¹ Когато в края на месеца е предаден още един заподозрян, Небоша Павкович, държавите-членки дават ясно сигнали, че подготовката по започване на преговори ще стартира колкото може по-скоро.³²

В резултат на 10 октомври 2005 г. ЕС официално започва разговори със Сърбия и Черна гора по сключване на Споразумение за стабилизиране и асоцииране – ясна стъпка към последващо пълноправно членство. Този акт се определя от комисаря по разширяването Оли Рен като нова стъпка в двустранните отношения, но също така той предупреждава, че ако Сърбия и Черна гора не успеят да подобрят сътрудничеството си с Международния наказателен трибунал, разговорите могат да бъдат прекратени по всяко време.³³

<http://www.euractiv.com/enlargement/brief-montenegro-seeks-part-ways-news-213434>, 10.01.2013, 15.58h

³⁰ Jovanovic, I. “Serbia and Montenegro: A virtual country”, 2005.

<http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-montenegro-virtual-country/article-136283>, 15.01.2013, 9.27h

³¹ Mitic, Al. “Serbia and Montenegro: Feasible transfers”, 2005.

<http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-montenegro-feasible-transfers/article-138028>, 11.01.2013, 12.04h

³² „Serbia moves a step closer to joining the EU”, 2005.

<http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-moves-step-closer-joining-news-213753>, 11.01.2013, 12.21h

³³ „EU opens talks with Serbia and Montenegro”, 2005.

<http://www.euractiv.com/enlargement/eu-opens-talks-serbia-montenegro-news-214899>, 11.01.2013, 12.42h

Междувременно главният прокурор на ООН, Карла дел Понте, поставя средата на декември като краен срок за Сърбия и Черна гора за предаването на поредния, но ключов и от особена важност заподозрян на Трибунала – ген. Ратко Младич (обвинен за убийството на 8 000 мюсюлмани в Сребреница за геноцид по време на обсадата на Сараево, която е продължила 3 години и половина и е довела до смъртта на повече от 10 000 души).³⁴

В началото на 2006 г. заплахата разговорите да бъдат прекъснати става все по-осезаема, тъй като това условие все още не е изпълнено. Оли Рен заявява, че Сърбия трябва да избира между националистическото си минало и европейското си бъдеще.³⁵ Това е поредната причина за Черна гора да обмисля все по-активно възможностите за своята независимост. Част от черногорският народ осъзнава, че политиката на Сърбия единствено забавя и би могла да затрудни присъединяването на адриатическата държава към Европейския съюз. Тъй като започването на преговори вече е сред основните приоритети на Черна гора при липсата на други алтернативи за развитие, стремежът това да се случи по-скоро става водещ при черногорските управляващи.

Като резултат от сръбската неспособност да изпълни едно от основните изисквания на ЕС, допълнен от изтеклите вече 3 години от подписването на Конституционната харта, за Черна гора се открива възможност да направи опит за провеждане на референдум за независимост. За да бъде той легитимен, трябва да бъде зачетен от международната общност.

Става ясно, че ЕС, подкрепен от Съвета на Европа, ще признае резултатите от такъв референдум за валидни, само ако гласувалите са повече от 50% от гласоподавателите, и повече от 55% от тях подадат своя вот в полза на независимостта. По този начин се смята, че ЕС не въздейства пряко върху решението, но помага легитимността на процеса да бъде неоспорима.

В Черна гора това не се приема еднозначно. Мило Джуканович и хората, които подкрепят идеята за независимостта, смятат че мнозинство между 25% и 40% би трябвало да бъде достатъчно, за да бъде резултатът неоспорим. От своя страна, про-сръбската

³⁴ “Serbia and Montenegro on the membership track”, 2005.

<http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-montenegro-membership-tra-news-215103>, 16.01.2013, 13.33h

³⁵ “Co-operate with The Hague or else, EU tells Serbia”, 2006.

<http://www.euractiv.com/enlargement/operate-hague-eu-tells-serbia-news-215660>, 16.01.2013, 13.10h

опозиция подкрепя предложението на ЕС, тъй като според предварителни проучвания на социологическите агенции 41% от населението ще гласува „за”, а 32% - „против”. Според про-сръбски настроените, черногорското население е прекалено малко, за да оцелее без работните места, образованието и здравеопазването, които Сърбия им предлага. В отговор Джуканович казва, че независима Черна гора би имала една по-добре развита икономика и би била по-силен кандидат за членство в ЕС. Това автоматично прави референдума много оспорван и вероятността да бъде успешен – несигурна. В черногорския закон за референдумите условие за конкретен процент не е поставено, така тази тема се превръща във водеща в навечерието на паметното събитие.³⁶ Като реакция на изискването на ЕС Джуканович заявява, че то е недемократично и може да предизвика нестабилност в страната. Според него решението трябва да принадлежи на мнозинството, а не на малцинството.³⁷

Като най-лош резултат не само за Черна гора, но и за целия регион, би бил т. нар. „сива зона” – вот между 50 и 55%. Така за черногорското правителство би било много трудно да легитимира евентуално решение за обявяване на независимост. Въпросът, който се поставя на референдума, е: „Искате ли Република Черна гора да бъде независима държава с пълен международен и правен суверенитет?”. Според предварителни проучвания на социологическите агенции очакванията са повече от 50% от етническите черногорци и албанци да гласуват „за”, 32% - етнически сърби, да гласуват „против”, а около 12% бошняци и мюсюлмани остават с неясни предпочитания. Самият референдум бива наблюдаван от 380 наблюдатели от ОССЕ, както и експерти от региона и света.³⁸

В задочен диалог между представители на ЕС и управляващите в Черна гора става ясно, че държавите-членки са готови да приемат и подкрепят всякакъв резултат от прякото допитване, стига то да бъде проведено според законовите изисквания. Има съмнения, че адриатическата държава може да подходи в противоречие с препоръките на Европейския съюз.

³⁶ Krasniqi, E. “EU sets high threshold for Montenegro referendum”, 2006. <http://euobserver.com/foreign/20920>, 14.01.2013, 10.13h

³⁷ Krasniqi, E. “Montenegro slams EU's referendum threshold”, 2006. <http://euobserver.com/enlargement/20959>, 14.01.2013, 10.37h

³⁸ Krasniqi, E. “EU awaits Montenegro independence vote”, 2006. <http://euobserver.com/enlargement/21661>, 14.01.2013, 9.47h

Полемиката, която предизвикват условията за провеждане и признаване на референдума, се дължи на факта, че в ЕС няма ясно определени правила за провеждането на такъв тип допитване. Това води до разнообразни реакции – смята се, че изискванията, които Европейският съюз поставя на Черна гора, са можели да направят невъзможно присъединяването на редица държави, със статут на членки. Според Мирослав Лайчак, дипломатически представител на офиса на Хавиер Солана, правилата, поставени от ЕС, са съобразени както с позициите на правителството и опозицията, така и със специфичните условия на Балканския полуостров.³⁹ Поставянето на толкова трудно достижими условия за легитимно провеждане на референдума може да се разтълкува като опита на Европейския съюз да ограничи, доколкото може, още в зародиш, вероятността евентуалното бъдещо разширяване да стане по-скоро, отколкото държавите-членки са готови за това.

Междувременно на 3 май 2006 г. ЕС официално прекратява разговорите със Сърбия, тъй като последната не успява да предаде навреме **поредния заподозрян** в Трибунала.⁴⁰ Това се превръща в причина, която черногорските управляващи посочват, за подкрепяща тезата за независимост. Черна гора отказва да бъде превърната в жертва на бездействието на Сърбия. За разлика от нея, адриатическата държава ясно заявява, че винаги е демонстрирала пълно сътрудничество на Трибунала в Хага.⁴¹

В тези условия референдумът се провежда на 21 май 2006 г. На него гласуват 88% от гласоподавателите. При излизане на официалните резултатите от референдума става ясно, че 55.5% от населението са гласували „за” независимост. Това автоматично означава, че допитването се приема за легално, тъй като изискванията на ЕС са изпълнени успешно. Европейската комисия трябва да подготви две нови предложения за Споразумения за стабилизиране и асоцииране, поотделно за Черна гора и за Сърбия.

Въпреки успешното провеждане на референдума, въпросът за намесата на ЕС в условията на неговото провеждане не остава на заден план. Според Карин Рий-Йоргенсен, член на Европейския парламент, ЕС не е трябвало да се намесва във вътрешните работи на

³⁹ Kubosova, L. “EU wins Montenegro's support for its referendum formula” 2006. <http://euobserver.com/enlargement/21001>, 14.01.2013, 13.22h

⁴⁰ “Serbia talks broken over Mladic” 2006. <http://www.euractiv.com/enlargement/serbia-talks-broken-mladic-news-216366>, 14.01.2013, 13.41h

⁴¹ Krasniqi, E. “Montenegro says it will not be Serbia's victim in EU talks” 2006. <http://euobserver.com/enlargement/21508>, 14.01.2013, 14.11h

Черна гора и да налага изисквания за провеждане на референдума. Според нея, ако 54% от населението бяха гласували „за“, Европейският съюз е щял да има голям морален проблем.⁴²

С успешното провеждане на референдума, без никакво напрежение или размирици, Черна гора успява да докаже, че демокрацията може да бъде постигната по зрял и безболезнен начин. Пътят, който по-голямата част от черногорците избират, се очаква да ги доведе до икономическо развитие и по-скорошно членство в ЕС. По този начин преследването на дългосрочната цел за постигане на пълноправно членство в Европейския съюз се легитимира като приоритет и чрез пряк демократичен вот.

Основният въпрос обаче, който остава след референдума, е по какъв начин резултатът от него рефлектира върху други пост-югославски области с подобен статут, и особено върху Косово. Веднага след обявяването на независимостта на Черна гора, започват да се изразяват намеренията и на други области да се опитат да последват подобни стъпки. Евентуалното отцепване на Косово, което е активно обсъждано след референдума в Черна гора, е приемано нееднозначно. Руският президент Владимир Путин изразява мнение, че ако това се случи, твърде вероятно е да доведе до прояви на сепаратизъм и в Грузия, Молдова и Кипър. Дори области като Каталуня и страната на Баските вероятно също имат подобни намерения, тъй като сред наблюдателите на референдума е имало техни представители, но Хавиер Солана изразява своите съмнения, че някога изобщо ще се организира такова допитване в споменатите региони, с което попарва надеждите им.⁴³ В този сложен международен контекст обявяването на независимостта на Черна гора показва ясно нейната демократична воля и желанието ѝ тя да бъде наложена, независимо от обстоятелствата и трудностите, пред които е изправена. Адриатическата държава се съобразява с условията, поставени от Европейския съюз, за да може, от една страна, резултатът от националния вот да бъде легитимен, а от друга – да демонстрира колко важно е за нея признаването на държавите-членки с оглед европейската ѝ перспектива.

⁴² Spongenberg, H. “Montenegro swings towards independence”, 2006 <http://euobserver.com/news/21665>, 14.01.2013, 17.23h

⁴³ Krasniqi, E. “EU prepares for separate accession of sovereign Montenegro” 2006. <http://euobserver.com/enlargement/21680>, 14.01.2013, 18.00h

Смята се, че черногорската независимост не би оказала негативно влияние и не би предизвикала конфликти в други държави в Югоизточна Европа, като например Босна и Херцеговина или Македония, които се стремят ясно към евро-атлантическа перспектива, и не биха допуснали радикални настроения да попречат на тази цел. Европейският съюз, от своя страна, има възможността да демонстрира своята политическа и стратегическа отговорност, и да покаже способност да бъде фактор с единна външна политика и устойчива воля на европейския континент.

Към дадения момент течащите преговори за установяване окончателния статус на Косово не биха зависили от референдума в Черна гора. Като цяло, референдумът може да окаже положително влияние върху статута на Косово. Притесненията от евентуален „домино ефект“ са неоснователни, защото независимостта на Черна гора, постигната по този начин, е позитивен прецедент. Политическото търпение, което правителството в Подгорица демонстрира, е пример за това как самоопределянето може да бъде постигнато по мирен и демократичен начин.

От друга страна, признаването на резултатите от ЕС ясно показва, че държавите-членки приемат създаването на нови държави, стига процесът да е съобразен с европейските ценности и стандарти. Процесът на постигане на независимост на Черна гора би могъл дори да бъде използван като пример и модел за косовските лидери да насочат усилията си към конструктивен политически диалог. Още един извод, който може да се изведе от черногорския пример, е, че поддържането на двусмислен временен статут може само да забави политическия прогрес. Негативната позиция на Сърбия за положението на Косово може да доведе само до допълнителни усложнения. Допълнителното удължаване на тази агония може да донесе само нови конфликти и похабяване на ресурси. Има надежди, че все пак черногорската независимост би предизвикала прагматизъм в сръбската външна политика и би спомогнала за по-бързото справяне с нерешените въпроси. За Сърбия пътищата са два – или да признае независимостта на Косово и да се съсредоточи върху вътрешни реформи, или да продължава да поддържа политиката си на национализъм и непримиримост и да задълбочи международната си изолация.⁴⁴

⁴⁴ Staneva, M., Bugajski, J. “Montenegrin independence: what does it mean for Kosovo?” 2006 <http://euobserver.com/opinion/21703>, 15.01.2013, 9.03h

В резултат от референдума Черна гора е обявена за независима държава. Според Конституционната харта от 2002 г. държавата, която предприеме стъпки за отделяне от съюза, предоставя по този начин възможността на другата държава да стане наследник на всички международни признания, договори, споразумения и актове, които се отнасят до Държавната общност Сърбия и Черна гора. Тъй като в конкретния случай Черна гора инициира своето отделяне и обявяване на независимост, Сърбия става приемник на съюза.

Още на 22 май хърватският президент Стипе Месич изпраща поздравителен адрес до Черна гора, и с това се превръща в първия държавен глава, който официално е реагирал на вота. ЕС признава самите резултати от референдума на 23 май 2006 г. Първите държави, признали Черна гора като независима държава, са Исландия и Швейцария. Русия я признава на 11 юни 2006 г. На следващия ден Европейският съюз взема официално решение да признае Черна гора, като всяка държава-членка трябва да го направи с отделен акт. От съседните държави първи я признават Хърватия и Македония. Сърбия дава своето признание на 15 юни, а сръбският президент Борис Тадич е първият държавен глава, посетил новата държава на 26 юни 2006 г. България признава Черна гора на 12 юни с.г.

В началото на септември 2006 г. се провеждат парламентарни избори, които са спечелени от коалицията на министър-председателя Мило Джуканович с около 50% от вота на гласоподавателите. Според него самия тези резултати показват, че Черна гора вече е стабилна държава, която се придържа към пътя на евроинтеграцията.⁴⁵

На 15 октомври 2007 г. в Люксембург е подписано Споразумение за стабилизиране и асоцииране между ЕС и Черна гора. Това споразумение дава ясен знак за напредъка на новата държава и този акт се счита за голяма стъпка по евроинтеграционния път на Черна гора. Малката адриатическа държава е окуражавана да продължи с реформите и да приеме Конституция, която да е в съответствие с европейските стандарти. Области, които още в този момент се посочват като важни и като необходими да се работи по тях, са върховенство на закона, борбата срещу организираната престъпност и корупцията, и установяването на независима и отчетна съдебна система.⁴⁶

⁴⁵“Pro-Europe PM wins Montenegro election” 2006. <http://www.euractiv.com/elections/pro-europe-pm-wins-montenegro-el-news-216919>, 22.01.2013, 12.14h

⁴⁶ “Montenegro takes first step towards EU membership” 2007. <http://www.euractiv.com/enlargement/montenegro-takes-step-eu-members-news-218823>, 22.01.2013, 13.01h

През април 2008 г. на първите президентски избори в Черна гора като самостоятелна държава се потвърждава управлението на дотогавашния президент Филип Вуянович (който е на този пост от 2003 г.) с 51.4% от вота на гласоподавателите. Този резултат ясно показва подкрепата на населението към про-европейската политика на Вуянович.

Така направеният преглед на хода на събитията около провеждането на референдума за независимост на Черна гора позволява да се направят следните обобщения и изводи: черногорците успяват да се обединят в известна степен около идеята за европейска перспектива. Със своята активна обществена подкрепа адриатическата държава показва пред международната общност, че за нея съюзните отношения със Сърбия и всички негативни последици от тях вече не са вариант за развитие. Черна гора демонстрира желание и способност да се съобразява с условията, поставени ѝ от Европейския съюз, дори на моменти те да изглеждат завишени. Така, с легитимно изпълнение на изискванията, черногорските власти и народ за пореден път през годините на своето съществуване доказват, че са поели по нов път на развитие, а именно – пътя на присъединяване към Европейския съюз.

Чрез референдума Черна гора си връща обратно независимостта, която е загубила след Първата световна война. Държавата за първи път е международно призната на Берлинския конгрес през 1878 г. По време на референдума населението е разединено. Тъй като съществуват силни връзки със Сърбия – културни, исторически, религиозни и езикови, за обществото е много трудно да се обедини масово около тезата за независимост. Това доказват и резултатите от гласуването – 55.5% от гласоподавателите гласуват за независимост, а 45.5% - за запазване на съюза между двете съседни държави. Факт е, че част от населението все още живее с усещането, че принадлежи към една голяма, велика държава, наречена Югославия. В годините след референдума броят на тези, които подкрепят независимостта, постепенно се покачва. Обявяването на независимостта се приема не като отделяне от Сърбия или сръбския народ, а като отделяне от сръбския режим и политиката на изолация. Една от основните причини за напредъка на Черна гора през последните години е, че народът е оставил проблемите в

миналото и продължава с напред към бъдещето.⁴⁷ Този напредък и начина на мислене на черногорския народ му дават стабилна и добра основа, за да може да насочи усилията си към подготовка за европейско членство.

⁴⁷ “Diplomat: Montenegro had to ‘regain’ independence for EU future”, 2010
<http://www.euractiv.com/enlargement/diplomat-montenegro-regain-indep-interview-495055>, 22.01.2013, 13.35h

III. 2. Актуална политическа и икономическа обстановка

Черна гора е парламентарна демократична република с многопартийна система. Към настоящия момент президент е Филип Вуянович⁴⁸, а министър-председател е Мило Джуканович⁴⁹. Парламентът, наричан още Скупщина, е еднокамарен, с четиригодишен мандат и е органът на законодателната власт в Черна гора. Състои се от 81 депутата, които се избират от гражданите чрез пряко и тайно гласуване въз основа на общото и справедливо право на глас. След парламентарните избори, проведени на 14.10.2012 г., управлява коалиция между следните партии: Демократическа партия на социалистите, Социалдемократическа партия, Бошнячка партия, Демократична партия, ФОРЦА и Хърватска гражданска инициатива. В парламента влизат още Социалистическа народна партия, Демократичен фронт (коалиция между Нова сръбска демокрация, Движение за промени и малко формации), Либерална партия за Черна гора и Позитивна Черна гора⁵⁰. Висшите съдебни органи са Конституционният съд, който се състои от 5 съдии и има деветгодишен мандат, Върховният съд, в който съдиите нямат ограничение в мандата, и Върховен административен съд.

Вътрешнополитическата обстановка е относително спокойна. Основна причина за това е дългогодишното управление на коалицията между Демократическата партия на социалистите и Социалдемократическата партия, както и отсъствието на реална, гражданска, европейски и евроатлантически ориентирана алтернатива. Политическото пространство в Черна гора е разделено основно на подръжници на независимостта на Черна гора и нейната държавност, и про-сръбски подръжници на теорията за несъществуването на черногорска нация, народ, държава, език и религия. Като основен приоритет на управляващите е посочена европейската и евроатлантическа интеграция и подобряване на социалното и икономическо положение на страната.

В икономическо отношение Черна гора е в период на преход към пазарна икономика, но все още са нужни допълнителни институционални промени. Нейната икономика е отворена в пазарно отношение, без да има значими законови бариери за внос

⁴⁸ Встъпил в длъжност на 22.03.2003 г.

⁴⁹ Встъпил в длъжност на 4.12.2012 г.

⁵⁰ Официален сайт на Парламента на Черна гора,
http://www.skupstina.me/index.php?strana=poslanici&menu_id=4

и износ на стоки и услуги. Атрактивна е за чужди инвеститори. Черна гора членува в някои международни финансови институции, сред които Европейската банка за възстановяване и развитие, Световната банка, Международния валутен фонд, Световната търговска организация.

Стратегията за икономическа политика се ръководи от правителството, а оперативните дейности – от Министерствата на финансите, икономиката, благоустройството и защитата на околната среда. Като основен отрасъл на черногорската икономика може да се определи туризмът – „природните дадености на страната крият големи възможности в тази сфера – от ски курорти и алпинизъм до лечебни бани и луксозни морски круизи”⁵¹. Други значими отрасли са добиването, обработката и износът на метали, енергетиката и селското стопанство.

Общият спад на БВП в по-голямата част на Европа се отрази и на Черна гора – при нея БВП спадна до 0.2%. От както Черна гора е самостоятелна държава, се наблюдава бум в икономиката ѝ, годишният ръст е около 8%, а размерът на преките чуждестранни инвестиции е 1.6 млрд. \$ от 2006 г. насам, което поставя малката балканска държава сред горещите точки за инвестиции в Европа.⁵²

В доклада на Института Фрейзър, водеща канадска тинк-танк организация, „Икономическата свобода на света: годишен доклад 2011”⁵³ се измерва степента, в която политиките и институциите на държавите подкрепят икономическата свобода. От него става ясно, че черногорското правителство е постигнало значителен прогрес, осигурявайки икономическата свобода и стабилност на гражданите. Показва се, че Черна гора се е изкачила най-много в класацията от всички бивши Югославски републики (Македония, Хърватска, Сърбия и Босня и Херцеговина). Като най-проблемни области са определени „Държавни предприятия и инвестиции” и „Размер на търговския сектор в сравнение с очакваното”.

⁵¹ Желязкова, А., Григоров, В., Димитрова, Д., Мангалакова, Т. „Черна гора в търсене на изгубената държавност, септември-октомври 2001 г.” в „Албански перспективи – теренни проучвания”, София, Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 2003 г., стр. 30

⁵² „Montenegro's pro-European president re-elected” 2008. <http://www.euractiv.com/enlargement/montenegros-pro-european-preside-news-219743>, 23.01.2013, 10.38h

⁵³ Докладът може да бъде намерен тук: <http://www.fraserinstitute.org/publicationdisplay.aspx?id=2147483733>

III. 3. Двустранни отношения на Черна гора със съседните ѝ държавите от Югоизточна Европа

Двустранни отношения с Република Сърбия

Отношенията със Сърбия могат да се определят като най-значимите съседски отношения, които Черна гора има. Предпоставките за това са както исторически, така и културни, икономически и етнически. Поддържането на тези добри отношения е един от основните приоритети на черногорската външна политика.

Република Сърбия признава независимостта на Черна гора на 15 юни 2006 г. Дипломатическите отношения между двете държави са установени на 22 юни с.г. Изградена на основата на силни исторически предпоставки, връзката между съседите е сложна и многопластова. Влияние върху това оказва значителният брой население в Черна гора, което се самоопределя като сърби и наличието на про-сръбски партии. Между двете страни са осъществени двустранни визити на най-високо ниво.

Важен момент в черногорско-сръбските отношения е признаването на независимостта на Косово от Черна гора. Като реакция на това решение Сърбия обявява черногорския посланик в Белград, Анка Войводиц, за *persona non grata*. Реакцията на Черна гора е спокойна и тя не предприема никакви действия, с които да отговори на сръбския акт. Отношенията между двете държави охладняват, като това се изразява чрез медиите, взаимни нападки за поддръжка на криминални структури, действащи на територията на другата държава, обвинения в корупция и др. В крайна сметка, благодарение на балансираната черногорска политика, през 2009 г. политическият диалог започва постепенно да се възобновява. Въпреки това, дори до днес отношенията на парламентарно равнище остават на сравнително ниско ниво. Наблюдава се интензивно сътрудничество в областите на правосъдие, вътрешни работи, отбрана. В консулските услуги между двете държави се очертава значителна кооперативност – сръбското МВНР предоставя специализирани услуги чрез собствената си дипломатическа мрежа на черногорски граждани в държави, в които Черна гора няма собствено представителство. Официалната позиция на Република Сърбия по отношение на членството на Черна гора в ЕС и НАТО се изразява в подкрепа.

Отново във връзка с Косово е и забавянето на преговорите за създаване на междудържавна граница, тъй като Сърбия не признава Косово и следователно според нея

няма граница между Черна гора и Косово, а само между Черна гора и Сърбия. Този спорен въпрос е не толкова за самата граница, колкото по-скоро на политическо ниво.

По отношение на търговията, сръбското партньорство е най-важно за черногорците. Инвестициите от Сърбия възлизат на около 200 млн. евро. Черна гора, от своя страна, е на трето място сред сръбските външнотърговски партньори. Сътрудничеството между двете държави е фокусирано върху съвместното изграждане на бъдещата магистрала Бар – Боляри, и свързването ѝ с коридор 10⁵⁴ в сръбска територия, както и санирането и модернизиранието на ж.п. линията Бар – Белград. Сърбите са сред най-многобройните туристи в черногорските курорти.

В Черна гора 53 605 души се определят като сърби. Това се равнява на 28,7% от населението на черногорската държава⁵⁵. В нея има няколко про-сръбски партии, като основните сред тях са НОВА, Социалистическа народна партия, Народна партия, Сръбска отечествена партия, Демократична партия на сърбите, неправителствената организация „Академична алтернатива”. От 2009 г. също така съществува Сръбски национален съвет.

Има създадени също така и други неправителствени организации, които са свързани основно със Сръбската православна църква (СПЦ), и също се опитват да разпространят про-сръбското мислене. Самата СПЦ действа на територията на Черна гора, посредством Черногорско-приморската митрополия, а същевременно функционира и Черногорска православна църква (ЧПЦ), която се явява наследник на независимата черногорска църква до 1918 г. Между двете институции съществува спор от няколко години, като всяка се бори за подкрепата на държавата.

Двустранни отношения с Хърватия

Република Хърватия е сред първите държави, които признават независимостта на Черна гора, като прави това на 12 юни 2006 г., а дипломатическите отношения са установени на 7 юли с.г. През следващата година са открити посолства в двете столици, а в черногорския град Котор е отворено Генерално консулство на Република Хърватия.

Политическият диалог между двете държави може да се определи като изключително активен. Има няколко предпоставки за това – както традиционните и

⁵⁴ Маршрут на транспортен коридор 10: Залцбург -Любляна-Загреб-Белград-Ниш-Скопие-Велес-Солун

⁵⁵ Според официалното преброяване на населението, домакинствата и жилищата, проведено в периода 1-15 април 2011 г., виж Приложение 1

икономически връзки, така и помощта (изразяваща се в предоставяне на свои съгласувани по текст с ЕС нормативни актове и практики за водене на преговори с държавите-членки), която Хърватия оказва на своята съседка в позицията си на кандидат-членка с почти завършен процес на присъединяване. Често се осъществяват визити на най-високо равнище. Сътрудничеството между държавите се развива активно във всички аспекти на добросъседството.

В двустранните отношения като отворен въпрос е този за граничния режим в полуостров Превлака.⁵⁶ Самият полуостров е отстъпен от Черна гора на Хърватия, но остава въпросът за разпределението на акваторията към него. Към момента между двете държави се прилага временно гранично споразумение. По тяхно съгласие, въпросът е даден за арбитраж на Международния съд в Хага. Проблемът трябва да намери своето решение преди Черна гора да завърши преговорния процес с ЕС, защото в противен случай може да послужи като повод за Хърватия да блокира присъединяването на съседната си държава.

В Черна гора има хърватско малцинство, което представлява 6 021 души (0,97% от населението на Черна гора)⁵⁷. То има своя партия – Хърватска гражданска инициатива. В Хърватия има около 5 000 черногорци, които имат две свои сдружения, чиято цел е да запазят културната идентичност и да развиват сътрудничеството между двете държави. В Черна гора, според Конституцията, хърватският език е официален, заедно с черногорския, сръбския и албанския.

Икономическите и търговски отношения между двете държави също се развиват активно. Хърватия е един от най-големите инвеститори в страната и е важен партньор за Черна гора. Тези отношения са установени още по времето на бивша Югославия и успяват да се запазят до днес. Засилва се присъствието на хърватски компании в различни области: инфраструктурно развитие, енергетика, туризъм, индустрия, селско стопанство, хранителната индустрия, водни ресурси, застраховки, банкиране и др.

⁵⁶ Превлака е полуостров, близо до Дубровник, чрез който може да се контролира достъпа до Которския залив.

⁵⁷ Според официалното преброяване на населението, домакинствата и жилищата, проведено в периода 1-15 април 2011 г., виж Приложение 1

Двустранни отношения с Босна и Херцеговина

Босна и Херцеговина признава независимостта на Черна гора на 21 юни 2006 г., а дипломатическите отношения са установени на 14 септември с.г. Осъществени са визити на най-високо равнище. Отношенията между двете държави могат да бъдат определени като добросъседски, нямат нерешени въпроси помежду си, а Черна гора категорично изразява своята подкрепа за териториалната цялост на Босна и Херцеговина. Интеграцията в ЕС и НАТО е на фокус в двустранните връзки.

Сътрудничеството между двете държави се развива активно, като нараства всяка година, особено в областта на общи инфраструктурни проекти, енергетиката, ефективно използване на енергийния потенциал на реките и възобновяемите източници на енергия.

Двустранни отношения с Косово

Черна гора признава независимостта на Косово съвместно с Република Македония на 9 октомври 2008 г. С този свой акт черногорското правителство поддържа външнополитическите приоритети и интереси на държавата си – регионално сътрудничество, добросъседски отношения и укрепване на сигурността в региона. Дипломатическите отношения са установени на 15 януари 2010 г.. На този етап не са разменили посланици и мисии. Като причина за това могат да се посочат няколко изисквания, които Черна гора има към съседната страна – признаване на черногорското малцинство (ок. 25 000 души) от властите в Косово, и трайно връщане на бежанците с неалбански произход в Прищина⁵⁸.

Политическият диалог между двете страни е на високо ниво. Сътрудничество се наблюдава в областите на законодателна, изпълнителна и съдебна власт. Двете държави се подкрепят взаимно в стремежа си за членство в ЕС и НАТО. През 2009 г. в Косово е формирана Черногорска демократическа партия. В косовския Съвет на малцинствата е включен представител на черногорското малцинство.

⁵⁸ Става въпрос за бежанци предимно от ромски произход, които се настеляват трайно в Черна гора по време на войната през 1991 г. Въпреки подкрепата на черногорското правителство и международни организации, много малка част от тях са успели да се върнат, предимно заради липса на сътрудничество от страна на косовските власти.

Про-сръбските партии и много неправителствени организации в Черна гора се обявяват против независимостта на Косово. Въпреки организираните протести обаче така и не успяват да постигнат резултат и постепенно опитите замират.

Между Черна гора и Косово няма нерешени териториални въпроси. През 2009 г. за кратко възниква казус, тъй като косовската община Печ настоява земите в землището на общините Плав и Рожайе в Черна гора да бъдат върнати в реални граници. Искането обаче не получава официална подкрепа от Прищина, а в края на 2010 г. е договорено бившите административни граници да станат междудържавни.

От юли 2008 г. Черна гора започва да признава косовските паспорти, и така е решен проблемът с преминаването на местното население на територията на другата държава за извършване на всекидневни битови и селскостопански дейности.

Двустранни отношения с Албания

Република Албания официално признава Черна гора на 12 юли 2006 г., а дипломатически отношения са установени на 1 август с.г. Поддържането на добросъседски отношения с Албания е част от черногорската регионална политика. Между двете държави няма отворени въпроси, а политическият диалог е активен. Споделен е общият интерес към европейска и евро-атлантическа интеграция. Двете държави могат да се похвалят с активно сътрудничество в борбата с организираната престъпност и незаконния трафик.

В икономическо отношение, както и в туризма, Черна гора и Албания имат слабо развити връзки, които са съсредоточени най-силно в областите с преобладаващо албанско население.

В Черна гора 30 439 души се определят като албанци (4.91% от черногорското население)⁵⁹. В Албания живеят около 30 000 черногорци, които развиват активна дейност чрез две свои сдружения.

⁵⁹ Според официалното преброяване на населението, домакинствата и жилищата, проведено в периода 1-15 април 2011 г., виж Приложение 1

III. 4. Отношения на Черна гора с многостранни и регионални организации⁶⁰

Организация на обединените нации (ООН). Черна гора получава препоръка от Съвета за сигурност на ООН на 22 юни 2006 г. за членство. Общото събрание решава да признае членството на Черна гора като 192-ия член на ООН на 28 юни 2006 г. Непосредствено след това са изпратени черногорски представители в постоянните представителства на ООН в Ню Йорк, Виена и Женева. Същевременно, Черна гора става член на почти всички агенции и специализирани организации в системата на ООН. Чрез членството си в Програмата на ООН за развитие, УНИЦЕФ⁶¹, Върховният комисариат за бежанците, ЮНЕСКО⁶², Организацията на ООН за промишлено развитие, Международната агенция за атомна енергетика, Организацията по прехрана и земеделие, Програма за околната среда, Световната здравна организация, Международната организация на труда, Международна морска организация и др. Черна гора участва в проекти по множество програми за развитие и сътрудничество.

Освен тези членства, Черна гора се стреми към увеличаване на активността си в системата на ООН, и се кандидатира за участие в следните органи: Съветът на комисията за устойчиво развитие за 2011-2014 г., Съвета за сигурност за 2026-2027 г., Съвета за човешки права за 2012-2015 г., изпълнителния съвет на ЮНЕСКО.

През 2000 г. ООН приема Декларация на хилядолетието, чрез която държавите се опитват да запазят основните ценности в международните отношения. В тази връзка се поставя задачата до 2015 г. всички членове на ООН да изпълнят осем Цели на хилядолетието за развитие. Те са:

- Изкореняване на бедността и недохранването;
- Подобряване на основното и средното образование;
- Насърчаване равенството между половете и овластяване на жените;
- Намаляване на детската смъртност;
- Подобряване здравословното състояние на майките;
- Борба с разпространението на ХИВ/СПИН, малария и други болести;

⁶⁰ Пълен списък на членството на Черна гора в международните и регионални организации, виж Приложение 2

⁶¹ UNICEF – The United Nations Children’s Fund

⁶² UNESCO – The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation

- Осигуряване на устойчива околна среда;
- Разработване на глобално партньорство за развитие.

На 7 юли 2005 г., правителството на Черна гора приема първоначален доклад за изпълнението на целите. Подготвянето на средносрочния доклад е в процес на изпълнение.

Планове за сътрудничество с УНИЦЕФ и Програмата на ООН за развитие за 2012-16 г. са подписани в началото на 2012 г. Тези планове се разглеждат като помощно средство за кандидатстването на Черна гора в ЕС. Те потвърждават качествено сътрудничество между агенциите и организациите на ООН и черногорското правителство, а също така са свързани с нуждите на Черна гора за развитие, преговорния процес с ЕС, мнението на Комисията за кандидатурата на страната, и целите на хилядолетието. Основните цели за Черна гора се изразяват в изграждане на административен капацитет, социално и устойчиво икономическо развитие. Двете програми на ООН ще се фокусират върху съдебната система, реформа на публичната и местна администрации, защита на уязвимите групи от населението и развитие на „зелена икономика“.

НАТО. Пътят на Черна гора към НАТО започва още през 2006 г. с членството на държавата в Партньорство за мир. От своя страна, основните реформи, които в Подгорица се наемат да въведат, са в областите на демокрацията, институциите и отбраната. През 2008 г. Черна гора се присъединява към Адриатическата харта. Една година по-късно получава покана да се присъедини към Membership Action Plan. Черна гора започва изпълнението на първия си такъв план през 2010 г. с представянето на своята Годишна национална програма. През септември 2011 г. държавата представя своята Втора годишна национална програма. Балканската държава получава силна подкрепа от НАТО за прогреса, който постига, и за извършването на необходимите реформи.

Членството в НАТО е един от основните външнополитически приоритети на Черна гора и за това тя се опитва да води успешни преговори за осъществяването му. Чрез него биха се гарантирали стабилността и сигурността, необходими за изграждане на държавата като партньор, на който може да се разчита. Като част от Алианса Черна гора би си осигурила защита от евентуални кризи, и същевременно би доказала своето демократично

и икономическо развитие. Евро-атлантическата интеграция се счита за подходящ начин да се осигури дългосрочна сигурност и стабилност в региона.

Световната търговска организация (СТО). Членството на Черна гора в СТО е един от нейните основни приоритети и започва на 29 април 2012 г., като държавата е 154-ия член на организацията. То дава възможност на Подгорица да получи видимост в областта на глобалните въпроси и глобалната търговия. Организацията би помогнала на Черна гора да изгради конкурентна и динамична икономика. Членството в нея ще допринесе за по-бързото интегриране в световната икономика. Черна гора поема няколко ангажимента, като член на СТО. Те са следните: приватизация, прозрачност, контрол на цените, достъп до пазара, развитие на информационните технологии, обвързване на земеделските субсидии, прилагане на всички свои закони, що се отнася до транзита на стоки, в съответствие с правилата на СТО, споразумения за държавните поръчки, гражданските въздухоплавателни средства, както и търговски споразумения. Като член на СТО Черна гора би се превърнала в по-атрактивна дестинация за чуждите инвеститори. СТО сътрудничи с Международния валутен фонд и със Световната банка, и трите институции представляват основата на световната икономика.

Международен валутен фонд (МВФ). Черна гора членува във фонда от 2007 г. Според последните заключения на МВФ, се отбелязва значителният напредък, който държавата постига, изразен в ръст в туризма, връщане на депозити в банковата система и др. Не се пренебрегва обаче и мнението, че има значителна несигурност по отношение на икономическите перспективи. Черна гора е поощрена за това, че е постигнала сравнително стабилизиране на икономиката си, и за напредъка си след финансовата криза. Като съвети към държавата са отправени такива за засилване на финансовата стабилност, подобряване на конкурентноспособността и привличането на чужди инвестиции.

Световната банка. Програми, по които Черна гора участва - администрация и мениджмънт на земите, подобряване на здравната система, институционално развитие и укрепване на селското стопанство, енергийна ефективност, екологично чувствителни туристически региони и др. Световната банка също така отпуска заем на Черна гора за

развитие на висшето образование и научните изследвания. Той ще помогне за осъществяване на реформи в образователната система и засилване на научния капацитет.

В годишния доклад на Световната банка за „правене на бизнес“⁶³ за 2012 г., се отбелязва напредъка на Черна гора. След над 200 правителствени реформи, които държавата осъществява, в класацията на Световната банка за възможности за правене на бизнес се изкачва от №66 до №56. В раздел „Получаване на кредит за бизнес“ Черна гора заема №8, което я поставя наравно с водещи нации като Сингапур и Южна Корея. С 30 места напред до №47 се изкачва държавата в раздел „Започване на бизнес“. Това се счита за едно от най-значимите постижения в областта на бизнеса за Черна гора от 2010 г. За да се започне бизнес на черногорска територия, биха били нужни 6 процедури и около 10 дни. Друга категория, в която Черна гора поддържа стабилно предно място, е „Трансгранична търговия“. Мястото, което заема там, е №34, тъй като за внос или износ от Черна гора се изискват 6 различни документа. Областите, които се нуждаят от най-много развитие, са „Плащане на такси“, „Прилагане на договори“ и „Регистриране на собственост“. В много от категориите черногорското правителство продължава да отбелязва значителен напредък с всеки изминал месец, но той ще се прояви в доклада на Световната банка за 2013 г.

Съветът на Европа. Черна гора става пълноправен член на Съвета на Европа на 11 май 2007 г., а няколко месеца по-късно, през ноември – и на Банката за развитие към Съвета. Държавата има постоянно представителство към Съвета в Страсбург. Организацията проявява особена активност в области като реформа на съдебната система, публичната администрация, полицията, поправителни институции, реформата на образованието и медиите, както и борбата срещу организираната престъпност и трафика на хора. Като конкретни мерки, които се предприемат, могат да се посочат създаването на Доклад за прилагането на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства и доклад за изпълнение на Европейската харта за регионалните и малцинствени езици. Освен това се реализира проект за засилване полицейския капацитет за борба с организираната

⁶³ Пълният доклад може да бъде намерен тук: <http://www.doingbusiness.org/~media/fpdkm/doing%20business/documents/annual-reports/english/db12-fullreport.pdf>

престъпност, както плановете и стратегии в тази област, и подобряване и укрепване на съдебната власт.

Алианс на цивилизациите. Алианс на цивилизациите (АнЦ) е инициатива на Генералния секретар на ООН. Тя води началото си от 2005 г., когато е предложена от Испания и Турция. Чрез Алианса неговите членове, които са повече от 100 държави, се опитва да се противопоставят на нарастващата опасност от използването на межкултурните различия като мотивиращ фактор за насилие. АнЦ може да се разглежда и като едно от средствата за преодоляване и предотвратяване на заплахите за международния мир и сигурност.

Черна гора се присъединява към Групата на приятелите на Алианса през август 2007 г. С участието си в тази организация балканската държава иска да демонстрира своята няколковековна традиция в насърчаване на межкултурните отношения, развиване на диалог и уважение към различията. Дори преди 2007 г. Черна гора може да се похвали с участие в срещите на Алианса. По инициатива на черногорското външно министерство е създадена работна група, включваща представители от почти всички министерства и институции в държавата, която има за задача да създаде Национален план за изпълнение на програмата на Алианс на цивилизациите.

Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ). Черна гора е член на ОССЕ от 22 юни 2006 г., като това се превръща в нейно членство като независима държава. Постепенно се установява офис на ОССЕ в Подгорица, подписва се Меморандум за разбирателство, и се учредява мисия на ОССЕ. Нейната основна задача е да подкрепя процесите на демократизация, реформите в съдебната, законодателната и местната системи, а също така и борбата срещу организираната престъпност и корупцията. Освен това мисията подпомага Парламента, гражданското общество, неправителствени организации, малцинствата, занимава се с въпросите за равенство между половете, борбата с трафика на хора, човешките права и гражданската култура. Друга важна задача на черногорския офис на мисията на ОССЕ е да подпомогне реформи в полицията, които включват стратегическо планиране, укрепване на екипа на граничните пунктове, законодателни реформи. Важни са също така и промените, които се правят в медиите, засягащи регулаторните органи, професионалните журналистически стандарти, публичните електронни медии и др. Не на последно място мисията на ОССЕ в Черна гора

отделя голяма част от вниманието си за опазване на околната среда и икономическо развитие.

Централно-европейска инициатива (ЦЕИ). Черна гора е член на инициативата от 2006 г. и поема президентството през 2010 г. Сътрудничеството с ЦЕИ е основно в девет области: климат, околна среда и устойчива енергия, развитие на предприятията, туризма, човешките ресурси, науката, технологиите, информационно общество и медии, межкултурно сътрудничество, включително и с малцинствата. Черна гора установява мрежа от фокусни точки в определени министерства, които да се занимават с определените области на сътрудничество. Една от основните задачи на тези министерства е да промотират фондовете на ЦЕИ в държавата и да мотивират заинтересовани страни за участие в проекти

South East European Co-operation Process (SEECР). Членството на Черна гора датира от 2008 г., като се обвързва със структури и процеси от значение за мира, сигурността, стабилността и напредъка на региона. Черногорски представители взимат участие във всички срещи на организацията. Черна гора председателства срещите на организацията в периода 2010-2011 г. В това време адриатическата държава се фокусира върху налагане на демократичните ценности и промотиране на европейските стандарти като основа на регионалното развитие и сътрудничество.

Адриатическо-йонийска инициатива. Черна гора се присъединява към инициативата през 2007 г., като така признава важността на сътрудничеството, ориентирано към проекти в областта на общите интереси и създаването на мрежа за поддържане на контакти според темите за сътрудничество. Представители на черногорското министерство на външните работи участват във всички срещи на инициативата.

Други организации, в които членува Черна гора: Интерпол, Международният наказателен съд, Средиземноморски съюз, Централноевропейско споразумение за международна търговия (ЦЕФТА). Има статут на кандидат-членка в Организацията за черноморско икономическо сътрудничество (ОЧИС).

За черногорското население присъствието и участието в такъв тип международни организации е от особена важност за осъществяването на държавните стратегически и национални интереси. Тези сътрудничества спомагат за развитието на държавата, преминавайки европейските граници. Черна гора съумява успешно и активно да промотира и защитава своите външнополитически и общи интереси. Програмите за подкрепа и помощ, в които участва държавата, оказват голямо влияние върху необходимите реформи, като така се спомага тяхното осъществяване да се случва по-бързо. От своя страна, Черна гора се доказва като партньор, на който може да се разчита, и впечатлява с конструктивност и желание за промени. Приемайки принципите на организациите за лични, държавата спомага за тяхното разпространение. Със своята стабилна и хармонична външа политика, Черна гора дава сериозни заявки, че би могла да играе важна роля на европейската политическа сцена.

IV. ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ НА ЧЕРНА ГОРА

IV. 1. Европейската интеграция на Черна гора – юридическа и институционална рамка

Според Договора за Европейския съюз всяка европейска държава може да кандидатства за членство в съюза, ако уважава и спазва неговите демократични ценности. За да се присъедини една държава към ЕС, тя трябва да премине през всеобхватни процедури за одобрение. Тяхната цел е да докажат, че кандидатстващата държава е способна да бъде пълноправен член, т.е. да пригоди законодателството си към стандартите и правилата на ЕС, да получи одобрение от институциите и държавите-членки на ЕС и да има съгласието на собственото си население.

В началния етап на кандидатстване държавата трябва да отговаря на основните три критерия за присъединяване, известни още като **Копенхагенските критерии**⁶⁴:

- Политически критерии: да има стабилни институции, гарантиращи демокрацията, върховенство на закона, правата на човека и зачитане на малцинствата;
- Икономически критерии: да има функционираща пазарна икономика и капацитет да се справи с конкуренцията и пазарните сили в ЕС;
- Трябва да приеме достиженията на **Acquis communautaire**⁶⁵: способността да поеме задълженията на членството и да се придържа към целите на политическия, икономически и паричен съюз.

След като се прецени, че една държава отговаря на тези критерии, се инициира **преговорен процес**. Преговорният процес не може да започне без съгласието на правителствата на всички настоящи членки, което се отразява в т. нар. **рамка** или **мандат за водене на преговори**. По време на този процес се договарят условията и сроковете за приемане, както и прилагане и приемане на всички действащи правила на ЕС, или т. нар. **acquis**. Тези правила са разделени на 35 области, нар. още **глави**⁶⁶. По всяка от главите

⁶⁴ Наричат се Копенхагенски критерии, тъй като са приети на заседание на Съвета на Европа в Копенхаген, Дания, през 1993 г.

⁶⁵ **Acquis communautaire** – европейското законодателство на ЕС. Съкратено се нарича **acquis**.

⁶⁶ Виж Приложение 3

преговорите се провеждат отделно. Те са базират на следните два елемента: **скрининг** и **преговорни позиции**. Скринингът е подробно проучване, осъществено съвместно от ЕК и държавата-кандидат, което цели да определи степента на подготовка. Изводите се представят в скрининг доклади. В тяхното заключение Комисията може или да препоръча започване на директни преговори, или да изиска изпълнението на **benchmarks**⁶⁷. Преговорните позиции се изготвят преди началото на преговорите – съответно от ЕС и от кандидатстващата държава.

По време на преговорния процес Европейската комисия следи напредъка на държавата, като осведомява Съвета на ЕС и Европейския парламент (ЕП) за състоянието с изготвянето на **редовни доклади, стратегически документи** и разяснения относно условията за напредък. Тези документи дават както допълнителни насоки на кандидатите, така и информация за процеса на настоящите държави-членки.

Самият процес на присъединяване към ЕС може да бъде разгледан в три последователни фази: първа, когато държавата е готова, тя получава статут на кандидат-членка; втора, когато се поставя официално начало на преговорите; и трета, когато преговорите и реформите са приключили успешно, държавата вече може да се присъедини към ЕС. Това става с подписване на **договор за присъединяване** между кандидатстващата държава и всички настоящи членки.

Държавите от Западните Балкани имат специално установени рамкови отношения с ЕС, известни още като **Процес на стабилизиране и асоцииране**. Процесът е признат по време на Европейския съвет от Фейра през 2000 г. и е потвърден от Европейския съвет от Солун през 2003 г. Той има няколко цели: да подпомогне политическото стабилизиране на страните, да подкрепи бързия им преход към пазарни икономики, да насърчи регионалното сътрудничество и да се стигне до евентуално членство в ЕС. Държавите получават перспектива за членство и статут на **потенциални кандидатки**. Процесът им помага да изградят собствен капацитет, да приемат и прилагат законодателството на ЕС и да спазват европейските стандарти. Като регулация на това сътрудничество всяка една от държавите подписва **Споразумение за стабилизиране и асоцииране (ССА)**. Комисията оценява напредъка с годишни доклади, които се публикуват всяка есен. Финансовата

⁶⁷ Benchmark – изискванията, които се поставят като условие за преминаване от един етап на преговори в друг, бел. авт.

помощ от ЕС към тези държави се осъществява чрез **Инструмента за предприєдинителна помощ (ИПП)**. Той има пет компонента: помощ за прехода и укрепване на институциите; транс-гранично сътрудничество; регионално развитие; човешки ресурси и развитие на селските райони. Кандидат-членките могат да се възползват и от петте компонента на ИПП, докато потенциалните кандидатки – само от първите два.

Към днешна дата със статут на кандидат членки за ЕС, освен Черна гора, са и следните държави: Турция, Хърватия, Македония и Исландия. Албания, Босна и Херцеговина и Косово са потенциални кандидатки.

В така описаната институционална рамка двустранните отношения между Черна гора и ЕС се характеризират с особена активност. Те започват още през 2000 г., когато започва да се развива Процесът на стабилизиране и асоцииране, а Черна гора е част от Съюзна Република Югославия. Като официално тяхно начало може да бъде посочена 12.06.2006 г. – датата, на която Съветът на министрите признава официално обявяването на независимостта на адриатическата държава. През октомври 2007 г. е подписано Споразумение за стабилизиране и асоцииране между Черна гора и ЕС⁶⁸, което влиза в сила на 1.05.2010 г. То се определя като основната договорна база за отношенията между двете страни.

На 15.12.2008 г. Черна гора официално подава молба за членство в ЕС. Една година по-късно отпадат визовите изисквания за черногорците, пътуващи в ЕС. На 17.12.2010 г. Черна гора получава статут на кандидат-членка за ЕС⁶⁹. Година по-късно е задвижен процес по присъединяване. На 29.06.2012 г. Европейският съвет взема решение за започване на преговори с Черна гора. Приет е и документ, с който се уреждат основните позиции на ЕС, рамката за преговори и преговорните процедури. През октомври 2012 г. излиза Доклад за напредъка на Черна гора, изготвен от ЕК⁷⁰. При неговото излизане адриатическата държава подхожда иновативно – освен отбелязване на нещата, които трябва да се направят, на пропуските в структурата или законодателството,

⁶⁸ Споразумение за стабилизиране и асоцииране между ЕС и Черна гора - <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st11/st11566.en07.pdf>

⁶⁹ Заключение на Съвета на ЕС - http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/118578.pdf

⁷⁰ Доклад за напредъка на Черна гора - http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf

правителството включва всички препоръки в своеобразен план за действие за 2013 г.⁷¹, който се очаква да допринесе за премахване на негативните забележки. Активните действия, които Черна гора предприема в отговор на отправените критики, дават ясна представа за готовността и желанието ѝ да направи необходимите промени. Черногорското население и управляващи вече са обединени около позицията за европейската интеграция и това дава допълнителна мотивация във воденето на преговори. Вече със статут на кандидат-членка, Черна гора има правото да се възползва пълноценно от капацитета на европейските предприсъединителни финансови инструмент, за да подкрепи необходимите промени.

Черна гора използва ИПП от 2007 г. За периода от тогава до 2013 г. за всички компоненти са отпуснати 235 млн. евро⁷². Първите два компонента са използвани през цялото време, докато трети, четвърти и пети – едва след като държавата получава статут на кандидат-членка. По отношение на предприсъединителните средства, тяхното усвояване от Черна гора може да се определи като слабо.

За периода 2014-2020 г. се очаква приемането на нов Инструмент за предприсъединителна помощ, известен като ИПП 2. Разликите с предишния инструмент ще бъдат няколко – програмният период ще бъде 7 години и няма да бъде разделен на компоненти. За Черна гора този нов инструмент е от изключителна важност, защото се очаква до неговото приемане скринингите да са приключили и отпускането на средства да бъде пряко обвързано с напредъка в преговорите. Адриатическата държава разчита на външна финансова подкрепа, за да може да изпълни изискванията на държавите-членки.

В документа, с който се уреждат основните позиции на ЕС, рамката за преговори и преговорните процедури, приет през 2012 г.⁷³, е определено преговорите да се базират на следните изисквания:

- Копенхагенските критерии;
- Условието на ССА, което остава общата рамка, уреждаща отношенията с всички държави от Западните Балкани до момента на тяхното приемане в ЕС. Черна гора се задължава да поддържа добросъседски отношения и да развива регионално сътрудничество;

⁷¹ Action plan for Fulfilling Recommendations Given in the EC 2012 Progress Report for Montenegro

⁷² Виж Приложение 4 за разпределението на средствата по петте компонента.

⁷³ Документът може да бъде намерен тук: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/st20002_05_mn_framedoc_en.pdf

- Гаранция за решаване на граничните спорове според принципите на мирното намиране на решение, съобразени с Хартата на ООН и Конвенцията на ООН за морското право, включвайки, ако се наложи, задължителната юрисдикция на Международния съд;
- Изпълнението на задълженията по ССА, както и напредъкът на Черна гора в посочени по-слаби области ще бъдат отразени в Мнение на ЕК.

Както и при предишни вълни на разширяване, трябва да се поддържа общ баланс при прогреса в преговорния процес по всички глави. ЕК запазва правото си по своя инициатива или по молба на една трета от държавите-членки да задържи препоръките си за отваряне/затваряне на дадени глави ако има установен дисбаланс. По време на своя път към присъединяване от Черна гора ще се изиска да приведе своята политика и позиции спрямо трети държави и международни организации според политиките и позициите, приети от ЕС и неговите членки.

Като важен фактор и първостепенен интерес на Съюза и Черна гора трябва да бъде капацитетът на Съюза да приема нови членки. Паралелно с преговорите за присъединяване, ЕС ще продължи диалога си с гражданското общество и културното сътрудничество, които целят осигуряване на общественото мнение в полза на интеграционния процес.

Тези условия поставят ясни и точни рамки на преговорния процес, както и на задълженията на двете страни по него. Документът, с който се уреждат основните позиции на ЕС, рамката за преговори и преговорните процедури, е един от базисните документи в отношенията между ЕС и Черна гора и дава възможност по време на целия процес да се следи напредъка по основните изисквания. Ако този документ поставя рамките на пътя, който Черна гора трябва да извърви, за да стане член на ЕС, то преговорният процес е съдържанието в тези рамки.

В началото на своята подготовка за започване на преговори, черногорското правителство се подготвя институционално. Като първа стъпка е създаден преговорен екип. За главен преговарящ на 29.12.2011 г. бе определен г-н Александър Андрия Пейович, който е и държавен секретар по европейска интеграция в Министерство на външните работи и европейската интеграция (МВнРЕИ) на Република Черна гора.

Създадена е организация на сътрудничество между институциите в държавата, с което се цели коректно изпълнение на препоръките на ЕК. Други органи под шапката на черногорското правителство са Колежът за преговори по присъединяването на Черна гора към ЕС⁷⁴, Държавната делегация на Черна гора за преговори по присъединяване към ЕС⁷⁵, Преговарящата група, работните групи по подготовка на преговорите, представителство на главния преговарящ в Подгорица и Брюксел, секретариатът на Преговарящата група. На 8.03.2012 г. са създадени работни групи по глави 23 „Съдебна система и основни права” и 24 „Правосъдие, свобода и сигурност”.

От страна на ЕС наблюдаващият орган е Делегацията на ЕС в Черна гора. Нейн ръководител е Митя Дробнич, а основните ѝ задачи са анализирани и докладвани за политическото, икономическото и търговско развитие на държавата, насърчаване на напредъка в реформите, изпълнение и управление на финансовата помощ от ЕС и подобряване на видимостта на Съюза и комуникацията с него.

В процеса на подготовка на структурите за осъществяване на преговорите черногорското правителство е взело пример от Хърватия, като най-скорошен опит и най-близък подход. В създаването на работните групи по главите се наблюдава стремеж да бъдат избрани хора, които познават най-добре европейското законодателство и процедури. Подходът, който е избран, може да бъде определен като последователен, тъй като не се цели едновременното създаване на 35 работни групи, а постепенното им изграждане. Към момента има организирани 19 работни групи⁷⁶. Според г-н Пейович⁷⁷ това е по-добър подход, тъй като дава достатъчно време да се установят грешките, които са допуснати в предишните глави, пропуските в организацията на работата или в подбора на хора, които да се занимават с европейското законодателство.

Друго специфично решение на черногорското правителство е в работните групи да бъдат включвани не само служители от държавната администрация, съдебните и академични среди, но и от неправителствените организации, сдружения на работодателите, представители на бизнес средите и членове на Парламента. Този подход

⁷⁴ College for Negotiations on Accession of Montenegro to the European Union

⁷⁵ State Delegation for Negotiations on Accession of Montenegro to EU

⁷⁶ Виж Приложение 5 с работните групи, кога са създадени и кои са началниците им

⁷⁷ Публична лекция на тема „Черна гора – началото на пътуването в преговорите”, изнесена от г-н Александър Андрия Пейович, главен преговарящ за Черна гора и държавен секретар в МВнРЕИ, на 6.12.2012 г. в София, организирана от Дипломатически институт към министъра на външните работи

осигурява експертизата на всеки, който би могъл да допринесе в преговорния процес в дадени области. Така се постига максимална защита на националния интерес на всички нива. Черногорци смятат този свой подход за толкова успешен, че планират организирането на конференция за интегриране на гражданското общество в преговорния процес за страните от Западните Балкани.

В преговорния процес с Черна гора ЕК прилага нов механизъм. Той се състои в отваряне в самото начало на глави 23 и 24 от Европейската преговорна рамка, които са определяни като най-важни в политическо отношение, и затварянето им в края на преговорния процес. За тях се предполага и че ще бъдат най-трудни. За разлика от останалите глави, към тези две глави ЕК започва да прилага и междинни benchmarks. Целта на използването на този нов прием е да се постигне по-добър и подробен план на дейностите, които държавата ще трябва да изпълни в следващите няколко години.

Отварянето на тези глави в началото на преговорите дава възможност работата по тях да бъде продължителна, по-последователна и задълбочена, което предполага да гарантира и по-голяма ефективност. Също така държавите-членки ще имат достатъчно време да преценят дали кандидатстващата държава постига достатъчен напредък. Според г-н Пейович⁷⁸ този подход е ключов елемент в показване готовността на една държава да се присъедини към ЕС без да има отрицателен образ и проблемни области.

Институционалната структура и преговорната рамка са базисните елементи, които една кандидатстваща държава има нужда да установи преди започване на същинските преговори. Черна гора е успяла да ги изгради, като са комбинирани класически методи и иновативни прийоми. Проследяването на процеса на евроинтеграция при Черна гора ще даде възможност да се прецени дали новите подходи на ЕК към адриатическата държава са по-успешни от старите и дали биха могли да бъдат прилагани отново в бъдеще.

⁷⁸ Публична лекция на тема „Черна гора – началото на пътуването в преговорите”, изнесена от г-н Александър Андрия Пейович, главен преговарящ за Черна гора и държавен секретар в МВнРЕИ, на 6.12.2012 г. в София, организирана от Дипломатически институт към министъра на външните работи

IV. 2. Процесът на интеграция – критерии и оценка

В проследяването на самия процес основно внимание ще се обърне на **Доклада за напредъка на Черна гора**, съставен от ЕК и излязал на 10.10.2012 г., и на **Плана за действие за 2013 г.**, изготвен от черногорското правителство. Двата документа са взаимнообвързани, тъй като в Доклада са отразени наблюденията както за прогреса, така и недостатъчните реформи в Черна гора. Планът за действие дава мерките, които черногорското правителство ще се стреми да предприеме в отговор на критиките на Комисията.

Докладът за напредък има ясна структура, която се състои от няколко части. В началото във въвеждащата част има кратък **предговор**, който разкрива целите и общата идея на самия доклад. Следва **контекстът и описанието на отношенията между Черна гора и ЕС**. Самият напредък на адриатическата държава първо е отразен обобщено чрез **политически и икономически критерии**, а в следващата част от доклада е разгледан подробно глава по глава.

Основната цел на Доклада е да представи подробен анализ на ситуацията в Черна гора. Той покрива периодът от октомври 2011 г. до септември 2012 г. Напредъкът в него се измерва на базата на взетите решения, приетото законодателство и мерките, които са приложени. Прието е мерките и законите, които са в момент на подготовка или изчакват одобрение от парламента, да не бъдат вземани предвид, като това ще осигури еднакъв подход при всички доклади и следователно по-обективна преценка. Информацията, на базата на която е изготвен Докладът, е събирана от различни източници, сред които правителството на Черна гора, държавите-членки, доклади на ЕП, международни и неправителствени организации, и след това е обобщена и анализирана от Комисията.

Чрез **политическите критерии** се изследва напредъкът спрямо Копенхагенските критерии, както и регионалното сътрудничество и добросъседските отношения. Могат да се разделят в няколко подгрупи: демокрация и върховенство на закона, човешки права и защита на малцинствата, и регионални въпроси и международни задължения.

Демокрация и върховенство на закона

Според Доклада сред положителните постижения при **парламентарната дейност** могат да се отбележат няколко: след последните промени, всички парламентарни места биват заети според подредбата в избирателните листи, а не според преценката на подателя на листата. Записи от гласуванията започват да се публикуват публично. Работата на парламента е активна в областта на законодателството. Засилен е капацитетът чрез увеличаване броя на служителите и чрез провеждане на няколко обучения. Все още обаче остават проблемни области като например недостатъчното участие на жените в парламента. Като цяло има необходимост от допълнително укрепване на капацитета и обучения.

В **правителството** също са въведени определени промени. Назначен е главен преговарящ. Приет е правилник за вътрешната организация на МВнРЕВ с цел подсилване на структурата му. Приет е закон за териториалната организация на Черна гора, чрез който ще се постигне по-добро и ефективно местно самоуправление, но административният капацитет за координация на европейската интеграция трябва да бъде засилен. Местното самоуправление трябва да бъде рационализирано.

Има необходимост от модернизирание на **публичната администрация** и цялостни реформи на публичния сектор. Организиран е план за периода 2012-2016 г. за реорганизация на публичния сектор. Цели се по-добро използване на бюджета като разпределението на заплатите ще се направи по-равномерно и прозрачно. Полагат се основите за изграждане на капацитет в областите, свързани с европейската интеграция. Продължават да се приемат съответните нормативни актове. Приема се Закон за контрол и инспекция, като самостоятелен орган с цел подобряване на бизнес средата. За засилване на прозрачността е прието допълнително законодателство, което подсилва сътрудничеството между държавната администрация и неправителствените организации. Направени са стъпки за подобряване на методологията за одит, особено засилвайки проверките върху партиите и държавното им финансиране. Капацитетът на държавната одитна институция трябва да бъде засилен. Административният капацитет и бюджета на Омбудсмана са засилени, но има какво да се желае както по него, така и по законодателството, свързано с него.

Колкото до независимостта и безпристрастността на **съдебната система**, са приложени промени в законодателството на съдилищата, съдебния съвет и офиса на държавния прокурор. Въведени са първите писмени тестове за съдии. Предстои да бъде изградена единна национална система за набиране на кадри за съдии и прокурори, която да се базира на прозрачни и обективни критерии. Това са критериите, които липсват при изкачването в длъжност. Работата в тези области е затруднена, поради оскъдния административен капацитет и ограничените бюджетни средства. Всички решения на Административния и Апелативния съд трябва да са публично достъпни, като така се гарантира прозрачност. Корупцията и конфликтът на интереси все още не могат да бъдат контролирани. Трябва да бъде премахнат професионалният имунитет, за да е сигурно, че съдиите и прокурорите носят отговорност по силата на наказателното право. Необходимо е изграждането на система за тяхната професионална оценка. Планът за публикуване на съдебните решения е само частично изпълнен.

Относно ефективността, броят на висящите дела е намален на 4%. Предприети са стъпки за рационализиране на съдебната мрежа, но Черна гора остава една от държавите с най-голям брой първоинстанционни съдилища, съдии, прокурори и административен състав на глава от населението в Европа. Качеството на съдебната статистика трябва да бъде подобро. Независимостта и административният капацитет на Съдебния обучителен център трябва да бъде засилена и да засяга всички членове на съдебната система. Процесът с конституционните реформи за засилване на независимостта на съдебната система, в изравняване с европейските стандарти, е незавършен.

Известен напредък е отчетен в **борбата с корупцията**. Допълнително е укрепена общата анти-корупционна законодателна рамка. Започват да се прилагат приетите законови промени в областта на конфликти на интереси и обществени поръчки. Гражданските организации започват да имат все по-голямо влияние в тези области. Приет е нов наказателно-процесуален кодекс, който помага за ускоряване на наказателните разследвания и намалява риска от изтичане на информация. Използването на специални разузнавателни средства е по-систематично и вече е в действие специален разследващ екип. Въпреки това корупцията остава широко разпространена и продължава да бъде сериозна причина за притеснение. Тя се откроява се като уязвима област в разследванията

на правоприлагащите органи. Независимостта на съдебната система също предизвиква притеснения, като се отразява на решителността на държавата да се бори с корупцията.

Изводите, които могат да се направят от разглеждането на критерия Демокрация и върховенство на закона, и неговите под-групи - парламентарна дейност, правителство, публична администрация, съдебна система и борба с корупцията, са няколко: става ясно, че липсата на достатъчно административен капацитет е водеща в критиките на Комисията към Черна гора. Недостатъчната подготовка на настоящия екип също предизвиква забележки. Нерационалното управление на местно ниво е друга област, в която са отбелязани пропуски. Като основен проблем обаче е посочена борбата с корупцията. Въпреки направените промени и приетото законодателство, това остава област, към която критиките са най-сериозни и която изисква вземане на най-строги мерки. На забележките в тези под-критерии трябва да се погледне с особено внимание, тъй като те обхващат елементи от Глава 23, а тя е една от двете определяни за най-трудни глави в преговорния процес на Черна гора.

Човешки права и защита на малцинствата

В областта на **международното право при правата на човека** Черна гора постига напредък, като ратифицира Хагската конвенция за защита на децата и сътрудничеството при международното осиновяване с цел да се преотврати търговията на деца. Законодателството обаче все още не е в съответствие с европейското. Полагат се усилия да се постигне съответствие със съдебната практика на Европейския съд за правата на човека (ЕСПЧ), основно чрез обучения за съдии и прокурори. В насърчаването и прилагането на човешките права също е постигнат известен напредък, основно в подсилване на административния капацитет и бюджета на Омбудсмана.

При защитата на **гражданските и политическите права** напредъкът е основно в няколко области – превенция на изтезанията и малтретирането, системата на затворите, достъп до правосъдие, свобода на изразяване, мисъл и религия. В първата област започва да се прилага механизъм за наблюдение, но все още се наблюдава нуждата от развиване на компетентностите и допълнително обучение на екипа. Законовата и институционална рамка трябва да се съобрази с европейските стандарти. При затворническата система има напредък в тези рамки. Допълнителни усилия обаче са необходими за намаляване на

пребиваващите в затворите, тъй като пренаселеността им в момента е повод за притеснение. Такъв повод са и условията в затворите, и по-точно образование, режим, здравеопазване и медицинско лечение. В достъпа до правосъдие също може да бъде отбелязан прогрес – част от процедурите са достъпни във всички първоинстанционни съдилища. Не всички категории от хора обаче са обхванати. Административният капацитет има нужда от подобряване, а прекомерната дължина на съдебните процедури остава повод за притеснение.

Напредъкът в областта на **икономическите и социалните права** се определя по-скоро като малък. Правата на жените остават повод за внимание. Жените като цяло са по-слабо представени на пазара на труда, а въпросът за домашното насилие остава нерешен. По отношение на правата на децата е постигнат малко по-голям напредък, Омбудсманът се е заел по-активно и се организират кампании, които да обръщат внимание върху проблемите. Самият Омбудсман предприема повече действия и в анти-дискриминационната политика, но въпреки увеличаването на екипа му, капацитетът в тази област остава ограничен. Лесбийките, гейовете, бисексуалните и транссексуалните (ЛГБТ) все още са обект на дискриминация.

Усилия се полагат при **зачитането и защитата на малцинствата и културните права**. Прилага се закон за правата на малцинствата. Междуегипетските отношения в държавата са спокойни, но ромите все още са по-слабо представени в обществените институции. Като цяло основните малцинствени групи в Черна гора – ромите, ашкалите и египтяните, са дискриминирани главно в областта на достъпа до заетост, социални грижи и здравеопазване.

Като цяло, в областта на човешките права и защита на малцинствата, адриатическата държава постига прогрес чрез укрепване на съществуващите правна и институционална рамки. Отчитат се опитите на властите да насърчават тези права, но проличава и нуждата от допълнителни финансови средства и квалифициран човешки капитал. Също така се наблюдава и необходимост от приемане на още мерки и законови изменения, за да се осигури пълен достъп до икономически и социални права както на жените и децата, така и на ЛГБТ, изселените хора, постоянно пребиваващите чужденци и малцинствените групи. Съществуващите недостатъци в осигуряване на човешките права

трябва да бъдат запълнени с допълнителни мерки и законови промени, които да спомогнат за привеждане на законодателството в нормите на европейските стандарти.

Регионални въпроси и международни задължения

Сътрудничеството на Черна гора с **Международния наказателен трибунал за бивша Югославия** е на много високо ниво – към държавата няма никакви изисквания или върнати дела. Тя обаче поддържа споразумение за имунитет със САЩ от 2007 г., с което се освобождава от юрисдикцията на съда. Това не отговаря на принципите на ЕС и Черна гора трябва да се съобрази с позицията на държавите-членки.

Като важна част от процеса си на присъединяване, адриатическата държава поддържа добри **съседски отношения и активно регионално сътрудничество**. Тя участва в някои регионални инициативи, сред които Процеса на сътрудничество в Югоизточна Европа⁷⁹, Съветът за регионално сътрудничество⁸⁰, Централноевропейско споразумение за свободна търговия⁸¹, Договор за енергийна общност⁸², Споразумение за общо европейско авиационно пространство⁸³. Черна гора поддържа добри двустранни отношения както с останалите държави, които кандидатстват за членство в ЕС, така и със съседната си държава-членка – Италия. Очертаването на черногорските граници с Хърватия, Сърбия, Босна и Херцеговина и Косово обаче остава неуреден въпрос.

В изпълнение на политическите критерии, поставени от ЕС за присъединяване, Черна гора демонстрира мотивация и постоянство. Изпълняват се промени в законодателството, за да се изравни с европейските стандарти, но все още предстои дълъг път при прилагане на законодателството и при подсилване на административния капацитет. Корупцията и организираната престъпност остават области, в които напредък почти не се наблюдава и е необходимо взимането на сериозни мерки. Предимство в разрешаването на тези проблеми е фактът, че глави 23 и 24 са отворени от самото начало на преговорите, и Черна гора ще има достатъчно време за да предприеме нужните стъпки и да осъществи промените ефективно.

⁷⁹ South East European Cooperation process (SEECP)

⁸⁰ Regional Cooperation Council (RCC)

⁸¹ Central European Free Trade Agreement (CEFTA)

⁸² Energy Community Treaty

⁸³ European Common Aviation Area Agreement

Членството в Европейския съюз изисква, освен изпълнението на политическите критерии, и съществуването на функционираща пазарна икономика и способност на кандидатстващата държава да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили вътре в самия Съюз. Тези изисквания биха могли да се обединят в **икономически критерии**.

Наличие на функционираща пазарна икономика

В началото на 2012 г. Черна гора представя своята първа Предприсъединителна икономическа програма, която обхваща периода 2012-2014 г. Нейният основен приоритет е засилване на икономическата и финансова стабилност, като се продължи с фискалната консолидация и структурните реформи. Наблюдава се политически консенсус относно основите на пазарната икономика и икономическата политика.

В макроикономически план икономиката на Черна гора продължава да се възстановява, като БВП нараства с около 2.5%. Възстановяването се дължи главно на частното потребление и особено ръста в туризма, докато приносът на нетния износ е спаднал значително, отразявайки развития внос и възстановяването на износа на стоки. Продажбите на дребно са се увеличили с 15%, в резултат от повишеното търсене от туризма. През първата половина на 2012 г. икономическата активност е забавена. Обемът на промишленото производство намалява с 7.5% спрямо същия период на миналата година, поради спад в производството на електроенергия и минното дело. Все пак, вътрешното потребление продължава да бъде устойчиво. Това е отразено от увеличението в продажбите на дребно с 9% през първата половина на 2012 г. благодарение основно на туризма. Като цяло, въпреки че икономиката е все още в процес на възстановяване, изпълнението на няколко сектора остава слаба.

Нивото на безработица е много високо – средно 20% за 2011 г. и първата половина на 2012 г. Все още съществуват значителни несъответствия в статистиката на Агенцията по заетостта и Агенцията за проучване на труда⁸⁴. Данъкът върху доходите остава стабилен, но въпреки това социалните осигуровки намаляват. Намалените разходи обаче са компенсирани от предоставената на работниците от реструктурираните предприятия възможност за ранно пенсиониране. Фактът, че Черна гора използва еврото като свое законно платежно средство, и следователно не използва стандартните инструменти на

⁸⁴ Labour Force Service

паричната политика, оставя фискалната политика като най-ефективен политически инструмент.

Влиянието на държавата в динамика на цените е ограничено до независимостта на пазарните регулатори. Процесът на приватизация е възобновен след две години на стагнация. През 2011 г. е имало 3072 нови предприятия, регистрирани в Черна гора, или 17% по-малко в сравнение с 2010 г. Темпът на регистрация се възстановява през първата половина на 2012 г. Процедурата за електронна регистрация на фирми чрез портала на електронното правителство започва да функционира през май 2012 г.

За да се справи със слабостите в данъчното и законово прилагане, правителството приема през май 2012 г. серия от мерки за борба със сивата икономика, увеличаване на броя на контролните проверки, по-специално по отношение на акцизните стоки, както и регистрация на пазара на труда. В резултат на това през май и юни 2012 г. е имало 5700 проверки, които водят до 1400 доклада за нарушение и две наказателни обвинения. Като цяло, новата система е въведена, за да се подобри ефективността на гражданското предявяване на претенции. Слабостите при прилагането на принципа на правовата държава и корупцията обаче продължават да имат неблагоприятен ефект върху бизнес средата и остават основно предизвикателство.

Способност на държавата да се справя с конкурентния натиск и пазарните сили в рамките на Европейския съюз

По отношение на повишаване **човешкия и физически капитал**, са предприети редица промени. Една от образователните реформи се фокусира върху квалификационната система, която се състои от няколко вида външни изпити. Те са организирани въз основа на препоръки от промишлеността и бизнеса, и имат за цел да подобрят качеството на образованието и да пригледат учебните програми в съответствие с професионални нужди. Въпреки това, висок дял на ученици от професионални и технически училища се насочват към висши учебни заведения, вместо към пазара на труда, докато работодателите отчитат недостиг за завършилите правилния набор от умения. Около 20% от лицата с професионално образование и 16% от лицата с висше образование остават без работа. Като цяло, реформите на трудовото право и мерките за подобряване на качеството на

образователната система са започнали, но са необходими допълнителни усилия, за да се преориентират несъответствията в способностите.

Инвестиции в Черна гора са основно на чуждестранни спестявания. Притокът на преки чуждестранни инвестиции играе ключова роля в подобряване на икономическата конкурентоспособност, разнообразяване на промишлената база и увеличаване на производствения капацитет на икономиката. Страната обаче трябва да привлече допълнителни инвестиции, за да развива своите инфраструктури.

Напредък е отбелязан в мрежовите индустрии. Либерализацията на пазара на електронни съобщения е завършена. През ноември 2011 г. бе приет Закона за пощенските услуги и националната пощенска услуга е преобразувана в акционерно дружество, полагайки основата за пълното отваряне на този пазар. Енергийният пазар е либерализиран. През март 2012 г. правителството прима план за реструктуриране на черногорските авиолинии Montenegro Airlines. Отварянето на пазара на въздушния транспорт е официално постигнато. Все пак, въпреки, че законодателната работа за откриване на железниците и морските транспортни пазари започна, тя все още не е приключила. Като цяло, реструктурирането на мрежовите индустрии улеснява откриването на техните съответни пазари.

Известен напредък е отбелязан във функционирането и независимостта на регулаторните органи. През май 2012 г. Агенцията за електронните съобщения и пощенските услуги възложи на основния оператор да даде възможност на други компании да използват капацитета на кабелната инфраструктура. Също през май, Комисията за контрол на обществените поръчки отмени два важни публични търга поради процесуални нарушения. Това показва активност и стъпки в процеса на взимане на мерки срещу нарушенията.

По отношение на икономическата интеграция и сближаване с Европейския съюз, важна стъпка за Черна гора в това отношение е приемането ѝ в Световната търговска организация (СТО) през април 2012 г. Въпреки това, значението на ЕС като основен търговски партньор е намаляло до известна степен, тъй като ЕС е получил 50% от общия обем на износа на стоки, в сравнение до 56% година по-рано. Делът на вноса на стоки от ЕС е спаднал средно до 36%, от 38% преди една година. Пазарът на ЦЕФТА остава вторият по големина за износ на Черна гора, като получава около 40% от изходящи

търговията си през 2010 и 2011. Като цяло, въпреки че търговската интеграция с ЕС малко се забавя, Съюзът остава основна дестинация за износ на Черна гора. В икономическо отношение черногорският напредък може да се отбележи, но все още се наблюдава необходимост от съобразяване на законодателството с европейското и от засилване на административната рамка.

След подробното разглеждане на политическите и икономически критерии, които трябва да бъдат изпълнени за членство в Европейския съюз, се дава ясна рамка на изискванията. В отговор, от своя страна, Черна гора представя в края на 2012 г. План за действие за 2013 г.⁸⁵. В него под формата на таблица се уточняват всички мерки, които адриатическата държава планира да предприеме, съотнесени към критиките и забележките от ЕК, и разположени във времето. В по-голямата си част тези мерки представляват описание на законите, наредбите, правилниците, постановленията и всички други законодателни документи, които ще бъдат приети, променени, въведени, изпълнени и приложени. Това е така, защото основната задача, която стои пред Черна гора, е да приведе своето законодателство в съответствие с европейските стандарти и закони.

Едновременно с уреждането на съществуващата правна рамка обаче се предприемат и други мерки, целящи укрепването и на институциите. За да се осъществи това, има необходимост основно от осигуряване на човешки, технически и финансов ресурс. За последните два се разчита донякъде на собствения бюджет, но в по-голяма степен на средствата, от които страната може да се възползва от предприєдинителните фондове на ЕС. За подсилване на човешкия капацитет се наемат допълнителни служители и се осигурява повишаване на квалификацията на настоящите. Това става първоначално чрез анализ на нуждите от обучение, подготовка на план и програма, провеждане на самите обучения, както и организиране на експертни дискусии и работни групи с цел повишаване на знанията. Предприемат се стъпки да се направят образователни реформи още в училищата, съобразени с нуждите на бизнеса. Така би се постигнала реална връзка между теория и практика. Трябва също така да се използва и разшири основната възможност, която Черна гора има за външни инвестиции, а именно туризмът.

Към момента на завършване на изследванията по настоящата магистърска теза, една от 35-те преговорни глави на Черна гора е вече временно затворена – глава 25: Наука

⁸⁵ Action Plan for Fulfilling Recommendations Given in the EC 2012 Progress Report for Montenegro

и изследвания. Според Комисията по тази глава няма нужда от специални benchmarks. Ако се появи необходимост, главата може да бъде отворена отново. 23 глава: Съдебна система и основни права, и 24 глава: Правосъдие, свобода и сигурност, са получили своите скрининг доклади. За част от главите се очакват скрининг доклади през 2013 г., в рамките на председателството на Ирландия на ЕС.

В разглеждането на преговорния процес с Черна гора главите биха могли да бъдат разделени на няколко групи, според степента на усилия, които трябва да бъдат положени, за да се изпълнят критериите, поставени от ЕК. Първият вид са тези, по които се налага да бъдат положени **значителни усилия**, за да се изпълнят изискванията им⁸⁶. В тази група влизат двете глави, които са отворени и по които вече са започнали преговорни действия. Това са глава 23 – Съдебна система и основни права, и глава 24 – Правосъдие, свобода и сигурност. Причината точно тези две глави да бъдат отворени е, че се смятат за най-тежки и ключови, и се предполага, че ако бъдат отворени в самото начало на преговорния процес, преговорите по тях ще протекат постепенно и изпълнението на изискванията ще бъде плавно и ефективно.

Вторият тип са главите, по които се изисква **допълнителни усилия**, но не чак толкова големи, както при първия тип⁸⁷. Третият тип са тези, по които **няма да се наложи да бъдат положени особени усилия**, но все пак има определени изисквания⁸⁸. Четвъртият тип са главите, които са **напълно несъвместими** на този етап със законодателството и принципите на ЕС⁸⁹.

От информацията от Доклада за напредък на Черна гора и Плана за действие на правителството става ясно, че липсата на капацитет, особено в човешко, техническо и финансово отношение, е най-значима. Недостатъчната подготвеност на вече наличния административен състав, която се отразява основно върху приемането и прилагането на правната рамка в гражданските и наказателните дела, също оказва отрицателно влияние на напредъка на държавата. Прогресът на Черна гора в определени насоки не остава незабележим, но незавършените реформи, липсата на значителни промени в

⁸⁶ Към тази група могат да бъдат причислени главите: 1,7, 11, 12, 13, 18, 19, 22, 23, 24 и 32. За повече информация относно главите, виж Приложение 2

⁸⁷ Към тази група могат да бъдат причислени главите: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 14, 15, 17, 21 и 28.

⁸⁸ Към тази група могат да бъдат причислени главите: 16, 20, 25, 26, 29, 30, 31 и 33.

⁸⁹ Към тази група може да бъде причислена глава 27.

законодателството, неясните критерии за подбор на персонал, широкото разпространение на корупцията и организираната престъпност, и липсата на доклади, които да отчитат резултатите в определени области, са сред основните забележки, които Комисията насочва към адриатическата държава. В условията, които тя трябва да положи за осъществяване на промени, основните средства, на които разчита са собственият ѝ бюджет, финансиране от донори и предприсъединителните финансови инструменти на ЕС. Активността, която Черна гора има в проектната дейност, една от опциите ѝ за финансиране, не е особено голяма, държавата не отхвърля участието си в проекти, но и не проявява инициативност. В много от областите се разчита на чужди експерти, което още веднъж показва категоричната липса на експертиза не само в държавния, но и в неправителствения сектор.

Работата и задачите, които предстоят пред Черна гора, могат да се измерят в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план. Необходими са изграждане и утвърждаване на систематичност в постигането на целите, задълбочена аналитична подготовка, която да предшества практическите мерки, силна политическа, институционална и административна воля.

Всички тези стъпки са процес, който ще се изгражда с продължение на години. За да се осигури обаче неговото по-качествено и ускорено осъществяване, Черна гора би могла да се възползва от опита, който предлагат държавите-членки. България е една от държавите, които предлагат да споделят своя опит с кандидат-членките.

IV. 3. Двустранните отношения с България в контекста на европейската интеграция

България признава независимостта на Черна гора на 12 юни 2006 г., а дипломатическите отношения са установени на 2 август с.г. Генерално консулство е открито в Подгорица 2 години по-рано. Като пример за добрите отношения между двете държави може да се разгледа откриването на почетно консулство на Република България в Черна гора през юли 2012 г., като за почетен консул е назначен г-н Новиза Йовович, а самото консулство е разположено в Будва. Първият български посланик е г-жа Снежана Найденова, а след нея поста заема г-жа Мая Добрева.

Двустранните отношения между двете държави се развиват активно. За добрите отношения допринася и това, че *„в исторически план между двете страни няма излишна обремененост”*⁹⁰. Поддържа се политически диалог с нарастваща интензивност, който се характеризира с визити на най-високо равнище. Между България и Черна гора през 2007 г. е подписан Меморандум за сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция, който е подновен през 2011 г.⁹¹ Чрез него България поема ангажимента да подпомогне Черна гора в изграждане на институции, подсилване на администрацията, усвояване на предприсъединителните фондове, изработване на комуникационна стратегия за присъединяване в ЕС.

В Черна гора живеят 26 българи по официални данни.

Двете държави си сътрудничат особено активно в областта на консулските услуги. Съгласно подписано през 2008 г. споразумение България представлява Черна гора по консулски и визови въпроси в Армения, Азербайджан, Грузия, Молдова и Казахстан. Споразумението ще разшири своя обхват в момента, в който бъде доставена необходимата техника за това.

Икономическото сътрудничество между България и Черна гора също се засилва. То се координира от подписаните Споразумение за икономическо сътрудничество (30 май 2007 г.) и Споразумение между Министерство на икономиката, енергетиката и туризма на Република България и Министерство на икономиката на Черна гора за сътрудничество в областта на енергетиката (5 ноември 2009 г.).

⁹⁰ Станкулов, Ст. „Българо-черногорски дипломатически отношения” в сп. „Дипломация”, бр.8, София, Дипломатически институт към Министъра на външните работи, стр. 68

⁹¹ Виж Приложение 6

Стокообмен между Република България и Черна гора (млн. евро):

Година	Стокообмен	Износ от България	Внос от Черна гора	Салдо
2007 г.	5.12	4.74	29.9	4.36
2008 г.	10.57	10.34	0.23	10.11
2009 г.	11.26	10.38	0.87	9.53
2010 г.	14.76	13.44	1.32	12.12
2011 г.	12.55	12.08	0.47	11.61

От горепосочената таблица могат да се направят следните изводи: стокообменът и износът отчитат ръст, салдото също е положително за България и отчита ръст, докато вносът от Черна гора отчита огромен спад. Причина за това може да се търси при намаленото потребление при условия на криза. Засилен интерес се наблюдава към изделия на химическата промишленост, стъкло и бутилки, цигари, горива, парфюмерия и козметика, хранителни стоки, електроника, месни и млечни продукти, перилни препарати, технически култури и семена. Икономическото присъствие на България в Черна гора като цяло се засилва. Преодоляват се някои негативни нагласи спрямо българския бизнес, дължащи се главно на непознаването му.

През 2011 г. българските инвестиции в Черна гора възлизат на около 0.5 млн. евро, които са основно от покупка на имоти от физически лица. Чуждестранните инвестиции в адриатическата държава през 2011 г. отбелязват спад с около 17%.

България и Черна гора развиват продължаващо сътрудничество и проекти в следните области:

- В края на 2011 г. успешно завърши 2-годишен туининг проект⁹² между Централната банка на Черна гора и Българската народна банка, чиято цел бе хармонизиране на законодателство и практики по европейски стандарти с оглед придъединяване на Черна гора към ЕС.

⁹² Туининг (twinning) е инструмент за сътрудничество между държавите членки и на ЕС и държави-бенефициенти. Последните могат да бъдат кандидат-членките и потенциалните членки на ЕС. Туининг има за цел да осигури прилагането и изпълнението на законодателството на ЕС.

- Сътрудничество между Университета в Черна гора, от една страна, и Софийски университет „Св. Климент Охридски“ и Великотърновски университет, от друга. Колаборацията се осъществява на централно и на факултетно ниво.
- И в двете държави съществуват Дружества за приятелство, които също поддържат активно сътрудничество.
- България и Черна гора участват заедно в проект „Западните Балкани: Сближаване с ЕС – Укрепване на капацитета на държавните институции с цел да отговарят на интеграционните предизвикателства днес“. Основни партньори в цялостната организация са Дипломатическия институт към Министъра на външните работи и представителството за България на фондация „Ханс Зайдел“, като проектът се осъществява с финансовата подкрепа на Централноевропейската инициатива (ЦЕИ), със средства по линия на Австрийския фонд за сътрудничество за развитие. Семинарите са насочени към служители на държавната администрация, занимаващи се с въпроси, свързани с европейската интеграция, регионалното сътрудничество и икономическото развитие. Основният резултат от проекта ще бъде формирането на обучен екип, запознат с предизвикателствата по пътя на присъединяване към ЕС, но също така и с методите и техниките, използвани от България, за тяхното преодоляване. Обучението беше проведено от български лектори – служители в различни дирекции на МВнР и външни експерти. Семинарът в Подгорица, Черна гора, се проведе в периода 14 – 18 май 2012 г. В него участие взеха 28 представители на черногорската държавна администрация, служители на почти всички министерства в нея.

Имайки предвид добре развиващите се политически, икономически и културни двустранни отношения между България и Черна гора, както и българския стремеж за изкачване в регионално отношение като своеобразен лидер в Югоизточна Европа, напълно логични биха били все по-активните инициативи от българска страна за подпомагане на адриатическата държава. Тъй като тези стремежи имат и своето документално изражение в лицето на Меморандума за сътрудничество в областта на европейската и евроатлантическата интеграция, ангажиментът на България би следвало да бъде все по-сериозен.

Определяне на областите на сътрудничество между двете държави е предизвикателство, тъй като българската страна заявява неколккратно своята готовност да предложи помощ в процеса на евроинтеграция с очакване да се поиска съдействие в определена област. От страна на Черна гора също се изразява желание за сътрудничество, като обаче се очакват конкретни предложения от България. Въпреки това, на базата на теренно проучване в Черна гора⁹³, посещението на г-н Пейович в София през декември 2012 г. и проведените срещи с него, както и анализ на актуалната обстановка в Черна гора, биха могли да бъдат определени няколко приоритетни области, в които помощта от българска страна би била адекватна и ефективна. Това са следните области:

- екология;
- енергетика;
- административен капацитет;
- реформи в системата на държавното управление (медицина, образование, сигурност, борба с корупцията, граничен контрол)
- продължаващо участие в двустранните формати на съдействие, предлагани чрез инструментите на ЕС – туининг или ТАЙЕКС⁹⁴ проекти.
- изграждане и функциониране на координационен механизъм за водене на преговори.

В тези области помощта, която българската страна може да окаже, се изразява основно в организиране на обучения с цел предаване на опита и повишаване на експертизата на специалистите, които ще работят в областите. Тази помощ е насочена основно към експерти на работно ниво и може да се осъществи както на място в Черна гора, така и чрез посещения на местни експерти в България. Вероятно в средносрочен план може да се обмисли възможността да бъдат организирани срещи и със специалисти с по-високи и ръководни функции. Обмяната на опита може да се осъществи чрез директни

⁹³ Проведено по време на посещението на екип на Дипломатически институт в периода 14-18.05.2012 г., в рамките на проекта по ЦЕИ „Западните Балкани: Сближаване с ЕС – Укрепване капацитета на държавните институции с цел да отговарят на интеграционните предизвикателства днес”

⁹⁴ ТАЙЕКС (TAIEX) е инструмент за техническа помощ и обмен на информация, управляван от Генерална дирекция "Разширяване" на ЕК. Той подкрепя страните партньори по отношение на сближаването, прилагането и спазването на законодателството на ЕС. Това до голяма степен се определя от търсенето и улеснява осигуряването на подходящ опит за решаване на проблемите в кратък срок.

разговор с техни колеги от България, които биха споделили своята експертиза и методи за работа.

Също така в обученията могат да се включат различни институции, както държавни, така и неправителствени, медии и др. Може да се обмисли и варианта за двустранно сътрудничество на местно ниво, тъй като администрацията в Черна гора е сравнително децентрализирана и част от структурите ѝ са разположени извън столицата.

Помощ може да бъде предложена и при стихийните бедствия, тъй като те са един от основните природни проблеми за Черна гора поради основно гористия ѝ терен и трудната му достъпност. България може да бъде полезна както чрез практически обучения, така и чрез техническа помощ.

Следва да се установят по-тесни взаимоотношения между българската държава и Делегацията на ЕС в Подгорица, тъй като това би било още едно средство за оказване на помощ. Установяването на диалог с Делегацията е от съществено значение, тъй като тя е структурата, управляваща средствата по ИПП, след като никоя друга черногорска институция няма акредитация. Чрез сътрудничеството с нея биха се определили приоритетните области за разпределение на средствата и ще може да се конкретизира помощта, която България да окаже в изпълнението на проектите. Също така може да се подготвят целенасочено български дипломати – кандидати за позиции в мисията на ЕС в Черна гора, както и в структурите на ЕК, работещи с Черна гора, с цел по-добра възможност за споделяне на опит.

Важно внимание трябва да се обърне и на туризма, като основно средство за доходи на Черна гора. От българска страна може да се подпомогне организирането и осъществяването на рекламна кампания, която да промотира възможностите за почивки и екскурзии в адриатическата държава.

Усилията, които България следва да положи за подпомагане присъединителния процес на Черна гора, трябва да са постоянни и равномерни. Черногорската администрация е малка, липсва ѝ достатъчно опит и експертна база, но за сметка на това се осъзнава напълно сложността на ситуацията. Готова е да увеличи както числеността на служителите си, така и техния капацитет. Черногорското правителство изразява отвореност към чужда помощ, и тъй като отношението към България е добро, в резултат от изграденото положително сътрудничество, тя следва да се възползва с всички средства.

Мерките за това обаче трябва да се предприемат в краткосрочен план, тъй като Хърватия също е активна (вече е предоставила цялото европейско законодателство, преведено на хърватски език), а старите утвърдени членки като Германия и Франция също предоставят своята експертиза.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темата за европейската интеграция на Черна гора представлява реален интерес за политически анализ поради своята актуалност, динамичност, перспектива и историческа обусловеност. Проследяването и анализът на отношенията на Черна гора с ЕС представляват и реален интерес за българската външна политика с оглед стратегическите интереси на България в региона на Югоизточна Европа.

Поради това Черна гора, нейната история, участие в системата на международните отношения и най-вече актуалната ситуация на преговорите ѝ за членство в ЕС представляват централна тема и цел на анализа в настоящата дипломна работа.

Сред групата държави от бивша Югославия Черна гора постепенно успява да стане държавата, която запазва своите дух, идентичност и самосъзнание през дългите години без държавност; държавата, която отстоява своята независимост без нито един изстрел, държавата, която за почти седемте години на своята самостоятелност постига международно и регионално признание и подкрепа, държавата, която бързо се превръща в най-напредналата кандидат-членка за Европейския съюз към момента.

Заложената работна тема в настоящото изследване е, че европейската интеграция на Черна гора е осъзнат и безалтернативен избор, който споделят политическата класа и гражданите на страната, че тя е исторически и геополитически обусловена и че начинът за нейното постигане като механизми и конкретни стъпки е ясен и държавата е предприела и продължава да предприема нужните действия, за да стане пълноправен член на ЕС. Направеният анализ на историята и съвременно състояние на Черна гора, както и на факторите, които влияят върху интеграционния процес доказват заложената теза.

Основните и най-важни изводи, направени от проследените процеси и изведените анализи, са няколко. Първият е свързан с накратко разгледаните исторически контекст, актуално политическо и икономическо развитие, двустранни отношения и присъствие на международната сцена, от които може ясно да се изведе представата за високата степен на готовност на Черна гора да стане член на Европейския съюз. Адриатическата държава недвусмислено демонстрира желанието и мотивацията си да бъде част от Съюза.

Вторият извод, който може да бъде направен въз основа на разглеждане на изискванията за присъединяване към ЕС, актуалния напредък на държавата и

необходимите мерки, които трябва да предприеме, е свързан с устойчивото и прогресивно развитие на Черна гора в преговорния процес. Държавата показва своята готовност да приеме необходимите мерки, за да съобрази законодателството си с европейските стандарти и норми.

Основен принос чрез направения преглед и анализ на двустранните отношения на България и Черна гора е в предложените конкретни възможности и области за оказване на помощ и подкрепа в рамките на преговорния процес. Направени са конкретни предложения за области, в които могат да се реализират проекти – повишаване квалификацията на администрацията, техническа помощ, организиране на обучения по конкретни тематики, подсилване на икономическите и туристически връзки. Сътрудничеството между двете държави дава възможност на Черна гора да се възползва от българския опит в европейските процеси, а на България – да засили позициите си като регионален лидер.

Чрез направените анализи и изводи може да се твърди, че европейската интеграция на Черна гора след 2006 г. действително е основен приоритет както във външната ѝ политика, така и в нейното обществено развитие. Политическият елит, администрацията и гражданите имат ясната воля Черна гора да се присъедини към Европейския съюз и имат действителна представа за мерките, които трябва да се предприемат – укрепване на съществуващата правна и институционална рамка, повишаване на квалификацията на административния ресурс и осигуряване на необходимите финансови средства. От страна на Черна гора всички преговорни условия ще бъдат изпълнявани и покривани в краткосрочен, средносрочен и дългосрочен план. Държавата дава заявки за устойчиво и последователно развитие, което да доведе до нейното членство в Европейския съюз.

Конкретен ангажимент за времева перспектива не може да се посочи, защото в преговорите значение има освен готовността на държавата – кандидат и способността на ЕС да приеме нови членове, както и други фактори от международната среда, които влияят върху политическата ситуация в Европа.

VI. БИБЛИОГРАФИЯ

Книги:

1. **Йелавич, Б.** „История на Балканите XX в.”, т.2, София, „АМАТ-АХ”, 2003 г.
2. **Манчев, Кр.** „История на балканските народи XIV – XX в.”, София, Парадигма, 2001 г.
3. **Манчев, Кр.** „История на балканските народи XIX – XX в.”, София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, 1999 г.
4. **Манчев, Кр.** „История на балканските народи 1878 – 1918 г.”, София, Парадигма, 2006 г.
5. **Манчев, Кр.** „История на балканските народи 1918 – 1945 г.”, София, Парадигма, 2004 г.
6. **Манчев, Кр.** „История на националния въпрос на Балканите”, София, Парадигма, 2008 г.
7. **Попова, Ж.** „Право на Европейския съюз”, София, Сиела. 2011 г.
8. **Попович, М.** „Черногорският въпрос”, София, „София прес”, 2001 г.
9. **Първанов, А.** „Етномалцинствени проблеми в Югоизточна Европа през 90-те години на XX в. и евроатлантическата интеграция на България”, София, „Албатрос”, 2001 г.
10. **Хинкова, С.** „Югославският случай. Етнически конфликти в Югоизточна Европа”, София, изд.къща „КХ”, 1998 г.
11. **Писарев, Ю.** „Сърбия и Черногория в первой мировой войне”, Москва, „Наука”, 1968 г.
12. **Andrijašević, Ž., Rastoder, Š.** “The History of Montenegro from Ancient Times to 2003”, Podgorica, Montenegro Diaspora Centre, 2006

Статии:

13. **Андрияшевич, Ж.**, „Черна гора и България в края на XIX век”, в сп. „Международна политика”, кн.2, издание на Югозападен университет „Неофит Рилски”, 2007 г.

14. **Банчев, Б.** „Черна гора – пренебрегваната република” в „Балканите през първото десетилетие на 21 век”, София, Парадигма, 2012 г.
15. **Желязкова, А., Григоров, В., Димитрова, Д., Мангалакова, Т.** „Черна гора в търсене на изгубената държавност, септември-октомври 2001 г.” в „Албански перспективи – теренни проучвания”, София, Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, 2003 г.
16. **Първанов, А.** „Държавната общност Сърбия и Черна гора (2002-2005 г.): Между единението и „развод по сръбски” в „Изследвания в чест на 80-годишнината на проф. Кръстьо Манчев”, София, 2006 г.
17. **Първанов, А.** „Национално-малцинствените проблеми: основен източник на напрежение в Югоизточна Европа (на примера на постюгославското геополитическо пространство” в „Европейско политическо сътрудничество и интеграция”, София, „Албатрос”, 2000 г.
18. **Радунович, Ст., Пейович, Срдж.** „Преглед на отношенията между Черна гора и България от Берлинския конгрес до установяването на официални дипломатически отношения” в сп. „Международна политика”, кн.2, издание на Югозападен университет „Неофит Рилски”, 2007 г.
19. **Станкулов, Ст.** „Българо-черногорски дипломатически отношения” в сп. „Дипломация”, бр.8, София, Дипломатически институт към Министъра на външните работи

Документи:

20. Конституцията на Черна гора:
http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf
21. Споразумение за стабилизиране и асоцииране между Черна гора и ЕС:
<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/07/st11/st11566.en07.pdf>
22. Заключение за Черна гора от ЕК:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mn_conclusions_en.pdf

23. Мнение на ЕК за кандидатсването на Черна гора за членство в ЕС:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mn_opinion_2010_en.pdf
24. Документ, с който се уреждат основните позиции на ЕС, рамката за преговори и преговорните процедури:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/st20002_05_mn_framedoc_en.pdf
25. Годишен доклад за напредъка на Черна гора, 10.10.2012
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mn_rapport_2012_en.pdf
26. Action Plan for Fulfilling Recommendations Given in the EC 2012 Progress Report for Montenegro
27. Скрининг доклад за глава 23:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/screening_report_montenegro_ch23.pdf
28. Скрининг доклад за глава 24:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/screening_report_montenegro_ch24.pdf
29. Скрининг доклад за глава 25:
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/montenegro/screening_reports/screening_report_montenegro_ch25.pdf
30. Официалното преброяване на населението, домакинствата и жилищата, проведено в периода 1-15 април 2011 г.
31. „Икономическата свобода на света: Годишен доклад за 2011 г.“, изготвен от института Фрейзър:
<http://www.fraserinstitute.org/publicationdisplay.aspx?id=2147483733>

Интернет ресурси:

32. Министерство на външните работи и европейската интеграция на Р Черна гора:
<http://www.mip.gov.me/en/>
33. Парламентът в Черна гора: http://www.skupstina.me/index.php?language_id=2
34. Делегацията на ЕС в Черна гора:
<http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?Id=1>

35. Сайт на Шефан Фюле, европейски комисар: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/index_en.htm
36. Министерство на външните работи на Р България: <http://www.mfa.bg/>
37. Мисията на ОССЕ в Черна гора: <http://www.osce.org/montenegro/>
38. НАТО: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm>
39. Световна търговска организация: <http://www.wto.org/index.htm>
40. Профил на Черна гора в сайта на ЦРУ: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mj.html>
41. Международен наказателен трибунал в Хага: <http://www.icty.org/>
42. <http://www.euractiv.com/>
43. <http://euobserver.com/>
44. <http://blogactiv.eu/>
45. Информация за Черна гора: <http://www.evropartner.org/montenegro2eng.php>
46. История на Черна гора: <http://www.montenet.org/home/index.html>
47. Информация в законодателната област: <http://www.legislationline.org/>
48. Държавно устройство на Черна гора:
http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Montenegro
49. Обща информация за Черна гора: <http://www.montenegro.org/>
50. Комисия за референдума:
<http://web.archive.org/web/20060525161853/http://www.rrk.cg.yu/>
51. Официален сайт на в. "Telegraph":
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/montenegro/>
52. Дневник на бивша Югославия: <http://www.infoplease.com/spot/yugotimeline1.html>
53. Черногорска информационна агенция: <http://www.mnnews.net/indexeng.php3>
54. Daily News Montenegro: <http://www.dailynewsmontenegro.com/>
55. Montenews: <http://www.montenews.me/>
56. <http://www.dtt-net.com/en/>
57. Официален сайт на Европейската банка за възстановяване и развитие:
<http://www.ebrd.com/pages/country/montenegro.shtml>
58. „Лесно правене на бизнес в Черна гора” от Световната банка:
<http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/montenegro/>

59. Статистически център на Черна гора Монстат: <http://www.monstat.org/eng/index.php>
60. Международен валутен фонд: <http://www.imf.org/external/>
61. в. “New York Times”, обща информация за Черна гора:
<http://topics.nytimes.com/top/news/international/countriesandterritories/montenegro/index.html>
62. Център за демократични преходи: <http://www.cdtmn.org/index.php>
63. BBC, профил на Черна гора:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/5033274.stm
64. ООН: <http://www.un.org/en/>
65. SETimes.com:
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/keyword/Country/Montenegro>

Други:

66. Публична лекция на тема „Черна гора – началото на пътуването в преговорите”, изнесена от г-н Александър Андрия Пейович, главен преговарящ за Черна гора и държавен секретар в МВнРЕИ, на 6.12.2012 г. в София, организирана от Дипломатически институт към министъра на външните работи
67. Посещението на екип на Дипломатически институт към Министъра на външните работи в Подгорица, Черна гора, в периода 14-18.05.2012 г., в рамките на проекта по ЦЕИ „Западните Балкани: Сближаване с ЕС – Укрепване капацитета на държавните институции с цел да отговарят на интеграционните предизвикателства днес”

Tabela 4a STANOVNIŠTVO PREMA NACIONALNOJ, ODNOSNO ETNIČKOJ PRIPADNOSTI PO OPŠTINAMA, U %

Table 4a. Structure of population by ethnicity per municipalities, in %

	Ukupno	Nacionalna, odnosno etnička pripadnost / ethnicity											
	Total	Crnogorci/ Montenegrins	Srbi/ Serbs	Bošnjaci/ Bosniaks	Albanci/ Albanians	Muslimani/ Muslims	Hrvati/ Croats	Bosanci/ Bosnians	Bošnjaci – Muslimani/ Bosniaks- Muslims	Crnogorci- Muslimani/ Montenegrins- Muslims	Crnogorci- Srbi/ Montenegrins- Serbs	Egipćani/ Egyptians	Goranci/ Gorani
CRNA GORA / MONTENEGRO	620029	44.98	28.73	8.65	4.91	3.31	0.97	0.07	0.03	0.03	0.30	0.33	0.03
Andrijevica	5071	32.46	61.86	0.00	0.02	0.14	0.04	0.02	0.00	0.00	0.34	0.00	0.00
Bar	42048	46.50	25.34	5.12	5.98	7.70	0.60	0.13	0.03	0.11	0.23	0.08	0.04
Berane	33970	26.02	42.96	17.72	0.21	5.76	0.12	0.01	0.08	0.06	0.13	0.50	0.05
Bijelo Polje	46051	19.13	35.96	27.34	0.12	13.00	0.09	0.01	0.18	0.02	0.07	0.00	0.01
Budva	19218	48.19	37.71	0.43	0.52	0.59	0.87	0.22	0.00	0.00	0.24	0.75	0.05
Cetinje	16657	90.54	4.36	0.02	0.23	0.07	0.25	0.04	0.00	0.01	0.22	0.00	0.02
Danilovgrad	18472	64.19	27.07	0.09	0.44	0.21	0.30	0.07	0.00	0.00	0.53	0.01	0.00
Herceg Novi	30864	33.68	48.89	0.24	0.13	0.52	2.14	0.16	0.00	0.00	0.23	0.09	0.00
Kolašin	8380	57.42	35.75	0.00	0.00	0.21	0.08	0.05	0.00	0.00	0.68	0.00	0.05
Kotor	22601	48.88	30.57	0.13	0.45	0.28	6.87	0.10	0.00	0.01	0.27	0.28	0.00
Mojkovac	8622	59.12	35.47	0.09	0.00	0.05	0.02	0.03	0.00	0.00	0.13	0.00	0.00
Nikšić	72443	63.70	25.31	0.27	0.10	0.58	0.21	0.04	0.00	0.01	0.46	0.62	0.03
Plav	13108	6.27	16.01	51.90	18.88	5.55	0.04	0.04	0.00	0.00	0.02	0.00	0.08
Pljevlja	30786	24.34	57.07	6.91	0.06	5.65	0.05	0.02	0.05	0.06	0.05	0.00	0.00
Plužine	3246	27.79	65.65	0.00	0.00	0.00	0.06	0.03	0.00	0.00	0.03	0.00	0.00
Podgorica	185937	57.35	23.26	1.98	5.13	2.22	0.36	0.06	0.02	0.03	0.46	0.37	0.05
Rožaje	22964	1.75	3.58	83.91	5.04	4.55	0.03	0.05	0.06	0.01	0.01	0.32	0.08
Šavnik	2070	53.82	42.42	0.00	0.00	0.10	0.05	0.00	0.00	0.00	0.24	0.00	0.00
Tivat	14031	33.25	31.61	0.68	0.69	0.81	16.42	0.25	0.00	0.00	0.20	2.39	0.03
Ulcinj	19921	12.44	5.75	2.25	70.66	3.87	0.23	0.16	0.00	0.03	0.05	0.37	0.00

	Nacionalna, odnosno etnička pripadnost / <i>ethnicity</i>														
	Italijani /	Jugosloveni/	Mađari/	Makedonci /	Muslimani- Bošnjaci /	Muslimani- Crnogorci/	Njemci/	Romi/	Rusi/	Slovinci/	Srbi- Crnogorci/	Turci/	Ostalo/	Regionalna pripadnost/	Ne želi da se izjasni/
	<i>Italians</i>	<i>Yugoslavs</i>	<i>Hungarians</i>	<i>Macedonians</i>	<i>Muslims- Bosniaks</i>	<i>Muslims- Montenegrins</i>	<i>Germans</i>	<i>Roma</i>	<i>Russians</i>	<i>Slovenians</i>	<i>Serbs- Montenegrins</i>	<i>Turkish</i>	<i>Other</i>	<i>Regional qualification</i>	<i>Does not want to declare</i>
CRNA GORA / MONTENEGRO	0.02	0.19	0.05	0.15	0.03	0.04	0.02	1.01	0.15	0.06	0.34	0.02	0.54	0.19	4.87
Andrijevića	0.00	0.10	0.00	0.04	0.00	0.06	0.00	0.00	0.04	0.02	0.77	0.00	0.16	0.10	3.85
Bar	0.02	0.25	0.09	0.21	0.01	0.15	0.03	0.48	0.57	0.05	0.34	0.09	0.76	0.11	4.99
Berane	0.00	0.08	0.00	0.08	0.03	0.08	0.01	1.56	0.02	0.01	0.53	0.01	0.27	0.01	3.68
Bijelo Polje	0.00	0.06	0.01	0.03	0.21	0.05	0.02	0.73	0.03	0.00	0.30	0.04	0.52	0.01	2.07
Budva	0.08	0.39	0.20	0.36	0.01	0.01	0.10	0.17	1.09	0.07	0.55	0.04	1.00	0.37	5.98
Cetinje	0.04	0.10	0.07	0.12	0.00	0.00	0.01	0.58	0.04	0.04	0.08	0.00	0.36	0.04	2.74
Danilovgrad	0.02	0.16	0.06	0.17	0.00	0.00	0.01	0.15	0.16	0.04	0.31	0.01	0.34	0.08	5.60
Herceg Novi	0.10	0.51	0.16	0.31	0.00	0.00	0.04	0.84	0.38	0.18	0.32	0.00	0.47	1.19	9.42
Kolašin	0.02	0.26	0.02	0.06	0.00	0.00	0.04	0.00	0.10	0.06	0.69	0.00	0.56	0.08	3.85
Kotor	0.14	0.41	0.15	0.24	0.01	0.00	0.06	0.33	0.31	0.13	0.26	0.00	0.72	0.79	8.61
Mojkovac	0.00	0.23	0.00	0.03	0.00	0.00	0.01	0.19	0.03	0.02	0.31	0.00	0.42	0.01	3.83
Nikšić	0.00	0.22	0.01	0.09	0.00	0.05	0.00	0.67	0.04	0.03	0.49	0.00	0.33	0.05	6.69
Plav	0.00	0.02	0.00	0.00	0.02	0.01	0.01	0.00	0.01	0.00	0.05	0.04	0.24	0.02	0.82
Pljevlja	0.00	0.06	0.01	0.03	0.08	0.11	0.01	0.04	0.02	0.00	0.27	0.01	0.37	0.02	4.70
Plužine	0.00	0.03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.06	0.00	0.03	0.09	6.19
Podgorica	0.01	0.17	0.04	0.19	0.01	0.03	0.02	2.14	0.07	0.06	0.35	0.01	0.66	0.17	4.78
Rožaje	0.00	0.00	0.00	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.03	0.16	0.00	0.31
Šavnik	0.00	0.14	0.05	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	0.00	0.68	0.00	0.05	0.10	2.27
Tivat	0.08	0.43	0.31	0.34	0.02	0.00	0.06	0.25	0.40	0.41	0.24	0.01	1.24	0.78	9.09
Ulcinj	0.01	0.07	0.07	0.08	0.00	0.03	0.03	0.80	0.05	0.02	0.05	0.01	0.79	0.09	2.13
Žabljak	0.00	0.14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.03	0.00	0.00	0.11	0.78	0.00	0.39	0.08	6.02

Приложение 2

Членство на Черна гора в международни и регионални организации⁹⁵:

International Organization	Acronym	Date of Admission
United Nations	UN	28 june 2006
United Nations Office on Drugs and Crime	UNODC	23 october 2006
United Nations Industrial Development Organization	UNIDO	28 november 2006
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	UNESCO	1 march 2007
International Atomic Energy Agency	IAEA	16 october 2006
Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization	CTBTO	18 september 2006
Organization for the Prohibition of Chemical Weapons	OPCW	3 june 2006
International Civil Aviation Organization	ICAO	17 march 2007
World Intellectual Property Organization	WIPO	4 december 2006
World Health Organization	WHO	14 september 2006
International Committee of the Red Cross	ICRC	2 august 2006
International Organization for Migration	IOM	28 november 2006

⁹⁵ <http://www.mip.gov.me/en/index.php/UN-links/membership-of-montenegro-in-international-organizations.html>

International Telecommunication Union	ITU	21 july 2006
World Customs Organization	WCO	24 october 2006
International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property	ICCROM	16 september 2007
Inter-Parliamentary Union	IPU	16 october 2006
Universal Postal Union	UPU	27 july 2006
World Meteorological Organization	WMO	8 may 2007
International Labour Organization	ILO	14 july 2006
International Maritime Organization	IMO	10 october 2006
International Tribunal for the Law of the Sea	ITLOS	23 october 2006
International Criminal Court	ICC	3 june 2006
Permanent Court of Arbitration	PCA	3 june 2006
Hague Conference on Private International Law	HCCH	1 march 2007
International Criminal Police Organization	INTERPOL	19 september 2006
International Monetary Fund	IMF	18 january 2007
World Bank Group	WB	18 january 2007
- International Finance Corporation	- IFC	
- Multilateral Investment Guarantee Agency	- MIGA	
- International Bank for Reconstruction and Development	- IBRD	
- International Development	- IDA	

Organization		
European Bank for Reconstruction and Development	EBRD	25 october 2006
Mediterranean Action Plan - United Nations Environment Programme	UNEP/MAP	15 january 2008
United Nations World Tourism Organization	UN WTO	28 november 2007
Food and Agriculture Organization -General Fisheries Commission	FAO	17 november 2007 31 january 2008
Organization for Animal Health	OIE	10 august 2007
World Trade Organization	WTO	In negotiations for membership
International Hydrographic Organization	IHO	So far Montenegro obtained 10 of 49 necessary supports for membership

Списък на главите, по които Черна гора води преговори:

- Chapter 1: Free movement of goods
- Chapter 2: Freedom of movement for workers
- Chapter 3: Right of establishment and freedom to provide services
- Chapter 4: Free movement of capital
- Chapter 5: Public procurement
- Chapter 6: Company law
- Chapter 7: Intellectual property law
- Chapter 8: Competition policy
- Chapter 9: Financial services
- Chapter 10: Information society and media
- Chapter 11: Agriculture and rural development
- Chapter 12: Food safety, veterinary and phytosanitary policy
- Chapter 13: Fisheries
- Chapter 14: Transport policy
- Chapter 15: Energy
- Chapter 16: Taxation
- Chapter 17: Economic and monetary policy
- Chapter 18: Statistics
- Chapter 19: Social policy and employment
- Chapter 20: Enterprise and industrial policy
- Chapter 21: Trans European Networks
- Chapter 22: Regional policy and coordination of structural instruments
- Chapter 23: Judiciary and fundamental rights
- Chapter 24: Justice, freedom and security
- Chapter 25: Science and research
- Chapter 26: Education and culture
- Chapter 27: Environment and climate change
- Chapter 28: Consumer and health protection
- Chapter 29: Customs union
- Chapter 30: External relations
- Chapter 31: Foreign, security and defence policy
- Chapter 32: Financial control
- Chapter 33: Financial and budgetary provisions
- Chapter 34: Institutions
- Chapter 35: Other issues

Приложение 4

Разпределение на средствата по компонентите на ИПП:

<p>Компонент I</p> <p>В периода 2007-2013 г. са планирани 96 проекта със следните средства: 152.2 млн. евро. Националният принос е 93,1 млн. евро.</p>
<p>Компонент II</p> <p>Планирани са 8 програми: 5 двустранни (с Албания, Босна и Херцеговина, Сърбия и Косово), адриатическа трансгранична програма и 2 преходни програми (в Югоизточна Европа и Средиземноморието). Бюджетът за периода 2007-2013 г. е повече от 30 млн. евро.</p>
<p>Компонент III</p> <p>За периода 2012-2013 г. са планирани 22,7 млн. евро от ИПП фондовете с национален принос 4 млн. евро.</p>
<p>Компонент IV</p> <p>За периода 2012-2013 г. са планирани 5,5 млн. евро с национален принос 1 млн. евро</p>
<p>Компонент V</p> <p>За периода 2012-2013 г. са разпределени 10,9 млн. евро</p>

Приложение 5

Списък на създадените работни групи по глави, дати на създаване и ръководители към януари 2013 г.

Working group	Date of establishment	Head
23: Judiciary and fundamental rights	March 2012	Branka Lakočević , Assistant Minister in the Ministry of Justice
24: Justice, freedom and security	March 2012	Dragan Pejanović , Secretary of the Ministry of Interior
25: Science and research	July 2012	Smiljana Prelević , Secretary of the Ministry of Science
26: Education and culture	July 2012	Mubera Kurpejović , Assistant Minister in the Ministry of Education
5: Public procurement	July 2012	Ana Ivanović , Assistant Minister in the Ministry of Finance
6: Company law	August / September 2012	Goran Nikolić , counsellor in the Ministry of economy
8: Competition policy	August / September 2012	Zoran Perišić , Assistant Minister in the Ministry of Economy
3: Right of establishment and freedom to provide services	September 2012	Pavle Radovanović , Secretary General of the Chamber of Commerce
7: Intellectual property law	September 2012	Novak Adžić , director of the Intellectual Property Office of Montenegro
12: Food safety, veterinary and phytosanitary policy	September 2012	Zorka Prljević , director of the Phytosanitary directorate
20: Enterprise and industrial policy	September 2012	Dragan Kujović , Assistant Minister in the Ministry of Economy
11: Agriculture and rural development	October 2012	Danijela Stolica , Chief of the Cabinet of Minister of Agriculture

22. Regional Policy and Coordination of the Structural Policies	October 2012	Snežana Radović , director general for coordination of the EU assistance programmes in the Ministry of Foreign Affairs and European Integration
10. Information Society and Media	November 2012	Ružica Mišković , counsellor in the Ministry for Information Society and Telecommunication
17. Economic and Monetary Policy	December 2012	Zorica Kalezić , counsellor to the chief economist in Central Bank of Montenegro
4. Free Movement of Capital	December 2012	Marijana Mitrović-Mijatović , director of the Sector for research and statistics in Central Bank
1. Free Movement of Goods	December 2012	Nina Vujošević , Assistant Minister in the Ministry of Economy
19. Social Policy and Employment	December 2012	Vesna Simović , Assistant Minister in the Ministry of Labour and Social Welfare
27. Environment	End of January 2013	Ivana Vojinović , Assistant Minister in the Ministry of Environment and Sustainable Development

Меморандум за сътрудничество в областта на европейската и евро-атлантическата интеграция между Р България и Р Черна гора

**MEMORANDUM FOR COOPERATION
IN THE FIELD OF EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION**

**between
THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF BULGARIA
and
THE GOVERNMENT OF MONTENEGRO**

Aiming to promote further development of better relations and strengthening the continuous cooperation in the fields of mutual interest in the area of European and Euro-Atlantic integration,

Sharing the European and Euro-Atlantic values,

Taking into account the membership of the Republic of Bulgaria in the European Union and the entry into force of the Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States and Montenegro, as well as the decision of the European Council to grant a candidate status to Montenegro,

Taking note of the membership of the Republic of Bulgaria in the North Atlantic Treaty Organization and the participation of Montenegro in Partnership for Peace and Membership Action Plan,

The Government of the Republic of Bulgaria and the Government of Montenegro, called hereafter the Parties, have agreed as follows:

Article 1

The Parties shall promote mutual cooperation in concrete fields of European and Euro-Atlantic integration.

Article 2

The Parties shall cooperate in the field of European integration and in particular in:

1. Harmonization of the national legislation with the *acquis communautaire*, highlighting the Bulgarian experience in the fields of agriculture, free movement of goods, tax policy, industrial policy, small- and medium-sized enterprises, common foreign and security policy, customs union, competition policy, financial and budgetary issues, free movement of people, social policy and employment, European Community standards on the border, phyto-sanitary and customs regime, as well as in other fields addressing the priorities in the European Partnership for Montenegro;
2. Strengthening the institutional structure through institution building, i.e. ensuring implementation of the European legislation as well as preparation and stimulation of the professional skills of the state officials in the field of the European integration;
3. Strengthening the administrative capacity through developing of twinning projects and other measures financed by EU programs;

4. Sharing the Bulgarian experience in using the structural funds for the realization of the European infrastructural projects as well as the pre-accession funds in the process of preparation for EU membership;
5. Translation of the European legislation, and sharing know-how concerning the methods of realization of the translation and selection of the priorities;
6. Informing the society about the European Union process and the European integration;
7. Sharing Bulgarian experience in the political dialogue with the EU on Common Foreign and Security Policy and exchanging information on issues of common interest.

Article 3

The Parties shall cooperate in the fields of visa policy, border control and migration. The cooperation shall be carried out through consultations, coordination and technical and administrative assistance between the Parties for:

1. Exchange of information on legislation in force and practices;
2. Building of information systems in the fields of visas, identity documents and border control;
3. Security of the identity documents;
4. Training of experts in the above mentioned areas.

Article 4

The Parties shall cooperate in the field of Euro-Atlantic integration. This cooperation will be carried out in the following areas:

1. Regular consultations on issues related to the participation of Montenegro in Partnership for Peace and Membership Action Plan as well as on regional security issues of mutual interest;
2. Exchange of information and experience on the procedures for participation in Partnership for Peace and Membership Action Plan;
3. Exchange of information and experience in the field of public diplomacy and drafting communication strategies for informing the broad public on issues of international security and NATO.

Article 5

The Parties shall cooperate in the areas defined in Article 2, Article 3 and Article 4, as follows:

1. Exchange of information and experience, and enhancement of cooperation between the Parties in the field of European and Euro-Atlantic integration;
2. Regular consultations in the field of European and Euro-Atlantic integration;
3. Organization of joint events: meetings, conferences, round tables, and other forums with participation of experts and officials from both Parties;
4. Training through organizing seminars and courses on European and Euro-Atlantic integration issues and encouraging participation of experts from each Party in international and national seminars and courses organized by the other Party.

Article 6

The Parties shall make all efforts to provide financial resources from their national budgets and gain financial support from intentional sources for the realization of the cooperation envisaged in the Memorandum.

Article 7

The Parties shall adopt annual Plans for the implementation of this Memorandum.

Article 8

Each Party may present the results of the mutual cooperation to a third Party, in case of written mutual agreement of both Parties and in accordance with the provisions of the existing legislation.

Article 9

Nothing in this Memorandum shall impede the existing or future agreements concluded between the Parties. This Memorandum does not affect the rights and obligations of the Parties under any international agreement. The implementation of the Memorandum will be carried out by each Party in accordance with its national legal and administrative provisions, and within its competence and available resources.

Article 10

This Memorandum shall enter into force on the date of its signature.

Article 11

This Memorandum shall remain in force for a period of three years. Thereafter it shall be automatically renewed for subsequent periods of three years unless either of the parties gives the other party a written notice of termination within a period of six months prior to the expiration of the period of the validity of the Memorandum.

Article 12

This Memorandum can be amended or modified upon mutual written agreement of the Parties.

Article 13

After the expiration of the term of this Memorandum or its termination in accordance with Article 11 its provisions shall continue to apply with respect to ongoing projects and contracts until their completion, unless otherwise agreed by the Parties.

Article 14

This Memorandum is drawn up in two originals in English language.

Done inon....., 2011.

For the Government
of the Republic of Bulgaria

For the Government
of Montenegro